

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Dan Schneeweiss

Znárodňovací dekrety prezidenta republiky

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 16. 05. 2021

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 155 759 znaků včetně mezer.

V Brně dne 16. května 2021

Dan Schneeweiss, m. p.

Poděkování

Na tomto místě bych rád vyjádřil poděkování panu prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc. za cenné rady, připomínky a vstřícný přístup při vedení této diplomové práce.

ÚVOD	5
1. Vymezení základních pojmů	7
1.1. Dekret jako pramen práva	7
1.1.1. Postavení dekretů v nejstarších dějinách práva.....	8
1.1.2. „Benešovy dekrety“.....	8
1.1.3. Dnešní dekretální normotvorba v České republice	9
1.2. Národní správa	10
1.3. Znárodnění a pojmy související	12
1.3.1. Podnik, znárodněný podnik, národní podnik	13
1.3.2. Zájmová zastupitelstva zaměstnanců	14
1.3.3. Vyvlastnění.....	15
1.3.4. Konfiskace.....	17
1.4. Znárodnovací a konfiskační dekrety prezidenta republiky	18
1.4.1. Znárodnovací dekrety prezidenta republiky.....	19
1.4.2. Konfiskační dekrety prezidenta republiky	19
2. Historicko-politické souvislosti	20
2.1. Počátek doby nesvobody	20
2.2. „Prezident“ Beneš	21
2.2.1. Stanutí v čele zahraničního odboje.....	22
2.2.2. Benešovy plány na poválečné vnitropolitické změny v Československu	23
2.2.3. Benešova vize poválečné zahraniční politiky Československa.....	25
2.3. Představy ostatních politických akterů o poválečných změnách v hospodářství.....	26
2.4. Osvobození republiky a Košický vládní program.....	28
3. Dekret č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu	30
3.1. Znárodnění filmu.....	32
3.2. Dopad dekretu a znárodnění barrandovských filmových studií.....	33
4. Dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků	36
4.1. Projednávání dekretu ve vládě	38
4.2. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.....	39
4.3. Dopad dekretu a znárodnění Škodových závodů	44
5. Dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského	47
5.1. Znárodnění potravinářského průmyslu.....	48
5.2. Dopad dekretu a znárodnění závodů patřících koncernu Unilever	50
6. Dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank.....	54
6.1. Znárodnění akciových bank	56
6.2. Dopad dekretu	58
7. Dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven	59
7.1. Znárodnění soukromých pojišťoven	60
7.2. Dopad dekretu	62
8. Výsledky a politické dopady znárodnění	63
8.1. Politický dopad.....	64
ZÁVĚR	66
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	68
1. Seznam použité literatury	68
2. Seznam použitých internetových zdrojů	70
3. Vybrané právní předpisy	70
ABSTRAKT	73
ABSTRACT	74

Úvod

Jako dekrety prezidenta republiky se souhrnně označují právní předpisy československého exilového státního zřízení z období let 1940-1945. Upravovaly celou řadu témat, přičemž mezi jedny z nejdůležitějších patřila problematika znárodnění.

Tyto prezidentské dekrety jsou, i přes uplynutí více než sedmi desítek let od jejich přijetí, stále politicky aktuálním a ožehavým tématem. To se v plné míře potvrdilo např. v roce 2013 při historicky první přímé volbě prezidenta České republiky.¹ Pravděpodobně největší vášně vzbuzují dekrety týkající se československých Němců a Maďarů. Vedle těchto dekretů, stojí znárodnovací dekrety poněkud stranou mediálního a společenského zájmu.

Nicméně i znárodnovací dekrety oplývají prvkem rozpornosti pohledu na ně. Dnešní optikou se nám tyto právní předpisy mohou zdát jako spravedlivé v kontextu doby, kdy vznikly, ale stejně tak může být legitimní názor o jejich naprosté neslučitelnosti s principem spravedlnosti, a to bez jakéhokoli zřetele na dobu, v níž se pohybujeme.

Do jisté míry tak tím i kopírují osobu muže, jehož jméno, sice nepřesně a někdy i hanlivě, bývá dekretům obvykle připisováno – jméno prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše. Ten bývá často vnímán podobně ambivalentně. Může v něm být spatřován etalon demokratického státníka, naproti tomu jiným se může jevit jako nepřítel, resp. hrobník svobody a demokracie v Československu.²

Těžiště této diplomové práce je však pojata úžeji – tvoří jej znárodnovací dekrety prezidenta republiky a s nimi bezprostředně související první etapa znárodnění v Československu. Tyto dekrety stály u zrodu klíčového fenoménu československé poválečné ekonomiky, který rozhodujícím způsobem určoval její charakter dalších bezmála padesát let.

Cílem práce je důkladná analýza první etapy znárodnění a jejich kořenů, s důrazem na roli prezidenta Beneše.

Na úvod diplomové práce definuji základní pojmy, se kterými bude v textu pracováno a jež jsou spojeny se znárodnovacími dekrety. Ve druhé části potom zmapuji historicko-politické pozadí, v němž se znárodnovací dekrety zrodily.

¹ ČERNÁ, Michaela a Karel HRUBEŠ. Benešovy dekrety jsou vyhaslé, tvrdil Zeman v minulosti. In: *LIDOVKY.cz* [online]. 20.1.2013 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/benesovy-dekrety-jsou-vyhasle-tvrdil-zeman-v-minulosti.A130119_223059_ln_domov_mc

² SCHNEEWEISS, Dan. Edvard Beneš včera a dnes: břímě odkazu současné české politice. In: PITHART, Petr, VENCLÍK, Jan, ed. *Proměny střední Evropy: sborník studentských textů*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2017, s. 33. ISBN 978-80-87975-74-9.

Ve třetí až sedmé části podrobím jednotlivé znárodňovací dekrety důkladné analýze, přičemž opomenut nezůstane ani dopad těchto právních předpisů.

V osmé části se pak budu zabývat ekonomickými výsledky a politickými dopady znárodnění.

Množství takto získaných poznatků si následně, na úplný závěr, dovolím použít k úvaze nad rolí, kterou zaujímalo znárodnění v politickém, hospodářském a sociálním systému třetí republiky.

O znárodňovacích dekretch bylo již napsáno velké množství literatury, především té od českých autorů. Zahraničními odborníky, zejména těmi německými, bývá tato problematika spíše opomíjena.

Jako podklad při psaní práce tak budu využívat tuzemské odborné publikace a ostatní literaturu. Neméně důležitým zdrojem budou samotné právní předpisy a zdroje internetové.

1. Vymezení základních pojmů

Pracujeme-li hned zpočátku mj. s termíny jako „znárodnění“, „dekrety“, či přímo „Benešovy dekrety“, je nezbytné tyto fenomény nejprve pevně ukotvit. V této části se tak bude dít především v obecné rovině tak, aby byl v navazujících kapitolách vytvořen dostatečný prostor přiřadit k těmto pojmům kokrétnější obsah a souvislosti. Vymezení bude zahrnovat historický i dnešní význam vysvětlovaných právních institutů či jiných označení a jejich vzájemné srovnání.

1.1. Dekret jako pramen práva

Právní teorie chápe pramen práva jako multisémantický výraz. Rozlišuje prameny práva ve smyslu formálním (vnější forma právních norem), materiálním (původ obsahu právních norem) a gnozeologickém (zdroj poznání právních norem).³ Dekret jest tak možno vnímat ve smyslu formálního, příp. i gnozeologického pramene práva.

Samotný pojem dekret má svůj původ v latině, a to ze slova *decretum*, čemuž nejvíc odpovídají v češtině slova *nařízení* či *rozhodnutí*.⁴ Výrazem dekret bývá *strictu sensu* nejčastěji označován specifický druh právního předpisu, tj. obecně závazného normativního právního aktu, vydávaného obvykle hlavou státu (příp. i jiným exekutivním orgánem), často jako důsledek určité krizové situace.⁵ Právní silou bývá srovnatelný se zákonem. Typickým znakem je proto výrazné omezení vlivu zákonodárné moci při jejich přijímání, a to ve prospěch moci výkonné.

Právě proto může být velmi často zpochybňována jejich slučitelnost s demokracitickým systémem vlády. S tím koresponduje oblíbenost dekretů ze strany režimů, které obecně nejsou považovány za demokratické.⁶ Dále dekrety nalezneme i v mnoha dalších zahraničních jurisdikcích. Setkáváme se s nimi u prezidentů Spojených států amerických (*executive orders*)⁷, prezidentů Ruské federace (*ukazy*)⁸ aj.

Toto označení se v širším slova smyslu užívalo či stále užívá také pro různé druhy jiných listin, např. dekret na byt nebo různé jmenovací dekrety, ač výše uvedenému vymezení zpravidla nevyhovují. Z toho tudíž vyplývá, že neexistuje naprosto striktní definice, na které by panovala všeobecná shoda.

³ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6., aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-454-1. s. 71.

⁴ Dekret. *Iuridictum.pecina.cz* [online]. [cit. 2020-11-18]. Dostupné z: <https://iuridictum.pecina.cz/w/Dekret>

⁵ Ibidem.

⁶ Např. v Saúdské Arábii či Íránu.

⁷ Executive Orders. *Federal Register* [online]. [cit. 2020-11-19]. Dostupné z: <https://www.federalregister.gov/presidential-documents/executive-orders>

⁸ Čl. 90 Ústavy Ruské federace přijaté všelidovým hlasováním 12. 12. 1993

1.1.1. Postavení dekretů v nejstarších dějinách práva

V právní historii nalezneme první zmínku o dekretech jako prameni práva už ve starověkém Egyptě. Jednalo se o nařízení krále, která mohla mít charakter jak normativního, tak i individuálního právního aktu.⁹

Dekrety nalezneme i v římském právu. Jako *decreta* se nazývala prvoinstanční nebo druhoinstanční rozhodnutí císařského soudu v období principátu. Ta měla původně pouze partikulární platnost pro konkrétní kauzu, kterou řešila. Během 2. století n. l. se však jejich právní povaha posunula a *decreta* se začala vyznačovat závazností obecnou, čímž se přiblížila současnému pojetí zákona.¹⁰

Pravděpodobně pod římským vlivem se dekreta prosadily jako důležitý pramen kanonického práva. Označují se tak některá nařízení papežů.¹¹

V českém právním prostředí máme první doloženou zmínku o dekretech v 11. století. Jednalo se o Dekreta Břetislavova (setkáváme se i s pojmem Výsady), která představovala nařízení českého knížete Břetislava I. Tato nařízení, mající formu příkazu či zákazu, měla dle vůle panovníkovy především přispět k upevnění postavení římské církve v českých zemích. Ukotvovala dále principy křesťanské morálky, např. monogamii a nerozlučnost manželství, či je zde upraven ordál (boží soud) jako specifický důkazní prostředek.¹²

1.1.2. „Benešovy dekreta“

Slovní spojení „Benešovy dekreta“ je zpopularizované označení právních předpisů prozatímního státního zřízení Československé republiky z období let 1940-1945. Jak již bylo uvedeno v úvodu, jedná se o označení do jisté míry zjednodušující a nepřesné.

Vysvětlením budiž přímo právní předpis, jenž definuje právní rámec, ve kterém se dekreta vydávaly.¹³ Dle § 2 ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čsl., byly dekreta prezidentem republiky vydávány v nezbytných případech, a to na návrh vlády a později zpravidla za účasti Státní rady, jakožto orgánu poradního.¹⁴ Prezident Beneš, i přes svou nespornou autoritu mezi exilovými

⁹ SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3., upr. vyd. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-54-7. s. 36.

¹⁰ Ibidem. s. 89.

¹¹ Ibidem. s. 106.

¹² MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4. s. 93-94.

¹³ Ústavní dekret č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné.

¹⁴ Ústavní dekret č. 1/1940 Úř. věst. čsl., o ustanovení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení ČSR. Ústavním dekretem 12/1942 Úř. věst. čsl., byla stanovena povinnost vyžádat si stanovisko Státní rady před vydáním dekretu.

politiky, tak nebyl rozhodně jejich jediným strůjcem a původcem, jak by takové slovní spojení mohlo napovídat.

1.1.3. Dnešní dekretální normotvorba v České republice

Současný právní řád České republiky neumožňuje prezidentu republiky, jako hlavě státu, ani vládě, co by vrcholnému orgánu moci výkonné, vydávat dekrety. Ústava České republiky¹⁵, příp. jiné zákony¹⁶, sice svěřují právo prezidentu vydávat ve stanovených případech právní předpisy. Avšak tyto právní předpisy mají pouze podzákonnou povahu. Proto nelze tato rozhodnutí prezidenta republiky považovat v užším slova smyslu za dekrety, jejímž význačným rysem bývá právě zákonný charakter. To samé platí i pro nařízení vlády či vyhlášky jednotlivých ministerstev.¹⁷

Byl bych také velmi opatrný při tvrzení, že zákonná opatření Senátu představují formu dekretální normotvorby.

Zákonná opatření Senátu umožňuje Ústava vydávat v období, kdy je Poslanecká sněmovna rozpuštěna, a to ve věcech, které nesnesou odkladu a které zároveň vyžadují přijetí zákona.¹⁸ Tyto právní předpisy, naproti rozhodnutím prezidenta republiky či nařízením vlády, tak odpovídají svou právní silou zákonům.

Našli bychom zde i paralelu s dekrety prezidenta z období let 1940-1945, a to nutnost následné ratihabice, u prezidentských dekretů Prozatímním Národním shromážděním¹⁹, u zákonných opatření Senátu Poslaneckou sněmovnou.²⁰

Stejně tak v obou případech se jedná o do jisté míry nouzové řešení, které je dáno absencí možnosti přijímat právní předpisy v běžném legislativním módu.²¹ Pro vydávání obou druhů právních aktů je klíčová role vlády, jakožto orgánu, na jehož návrh jsou právní předpisy přijímány.^{22 23}

Tím však výčet podobností, dle mého soudu, končí. Aby bylo lze určitý právní předpis označovat za dekret v pravém slova smyslu, míním, že stěžejní je naprosto rozhodující vliv hlavy státu, příp. jiného exekutivního orgánu při jejich přijímání. Za takový vliv nepovažují prostou

¹⁵ Např. podle čl. 63 odst. 1 písm. k) ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústavy České republiky, náleží prezidentovi právo udělovat amnestii. Takové rozhodnutí musí, s ohledem na čl. 63 odst. 3 Ústavy, být ke své platnosti spolupodepsáno předsedou vlády nebo jím pověřeným členem vlády.

¹⁶ Např. dle zákona č. 491/2001 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí a o změně některých zákonů, prezident republiky vyhláší volby do zastupitelstev obcí.

¹⁷ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6., aktualiz. vyd. s. 80.

¹⁸ čl. 33 odst. 1 Ústavy

¹⁹ Ratihabovány ústavním zákonem č. 57/1946 Sb.

²⁰ čl. 33 odst. 5 Ústavy

²¹ Srov. čl. 33 odst. 1 Ústavy

²² Viz § 2 ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné

²³ Viz čl. 33 odst. 3 Ústavy.

signaturu právního aktu hlavou státu či navržení předpisu ke schválení ze strany vlády. Řečeno jinak, u dekretů pokládám za charakteristický rys určitou formu oktrojování.

Vliv prezidenta republiky je při přijímání zákonných opatření Senátu dokonce umenšen. Prezident je zbaven svého práva suspenzivního veta, které mu přísluší u běžných zákonů, a proto musí přijaté zákonné opatření Senátu podepsat bez možnosti jeho vrácení do horní komory.²⁴

Domnívám se, že ani jisté zjednodušení legislativního procesu, kdy odpadne prvotní nutnost projednávání a schvalování v Poslanecké sněmovně, nestaví vládu do tak dominantní pozice, abychom zákonná opatření Senátu mohli brát za dekreta v užším slova smyslu. Je zde totiž zachována zcela suverénní vůle Senátu, jakožto jediného fungujícího zákonodárného orgánu, zda navrhovaná opatření přijme či nikoliv. Opačná úvaha, jsouc dovedena *ad absurdum*, by mohla vést i k tomu, že všechny právní akty přijaté ve státech s unikamerálním systémem, mohou být ve své podstatě dekreta. Toto však představuje pouze můj osobní postoj, neboť jak jsem již uvedl, striktní definice chybí.

V opozci vůči tomuto pojetí dekretů, jejichž hlavním znakem má být dominance exekutivy vůči legislativě, může stát názor, že určujícím kritériem je určitá výjimečná situace, během které se vydávají. V takovém případě by i zákonná opatření Senátu mohla být považována za dekreta. Avšak soudím, že vymezení dekretu, které jsem předestřel výše, je výstižnější a lépe odpovídá jak historickému pojetí, tak převažujícímu úzu dnešnímu.

1.2. Národní správa

Ještě před tím, než vymeším v základních obrysech termíny znárodnění či konfiskace, pokládám za nutné nejprve ozřejmit institut, který jim v mnohých případech předcházela. Jedná se o institut národní správy, který vznikl na základě dekretu č. 5/1945 Sb. Ačkoliv text dekretu předpokládal jeho celostátní platnost, na Slovensku platilo ve vztahu k národní správě nařízení Slovenské národní rady č. 50/1945 Sb. n. SNR, které obsahovalo částečně odchylná ustanovení.²⁵

Národní správa představovala institut pro zajištění majetku „*osob státně nespolehlivých*“²⁶ pro účely následné restituace, znárodnění či konfiskace.²⁷ O jejím uvalení rozhodovaly národní výbory, případně Slovenská národní rada či příslušné ministerstvo.²⁸

²⁴ Srov. čl. 33 odst. 4 Ústavy a čl. 50 ods. 1 Ústavy.

²⁵ KNAPP, Viktor a Jiří HROMADA. *Národní správa a vrácení majetku z národní správy*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, s. 8.

²⁶ Kdo spadal do této kategorie je vymezeno v §§ 4, 5 a 6 dekretu č. 5/1945 Sb., (např. Němci, Maďaři, osoby neloajální vůči ČSR, právnické osoby vyvíjející činnost pro Nacistické Německo či Maďarsko, atd.)

²⁷ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekreta prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-720-1352-1. s. 297.

²⁸ § 7 dekretu č. 5/1945 Sb.

Národní správa spočívala v omezení výkonu vlastnického práva k majetku, na něhož byla dle dekretu uvalena národní správa.²⁹ Veškerá právní jednání vlastníků, správců a držitelů týkající se podstaty majetku v národní správě byla neplatná, a to tehdy byla-li učiněna po účinnosti dekretu č. 5/1945 Sb.³⁰ Vlastníkům tak fakticky zůstalo pouze holé vlastnictví.

Národní správce vykonával řádnou správu, a to s péčí řádného hospodáře a v případě zanedbání povinností pak odpovídal za vzniklou škodu.³¹ Národním správcům byly určeny všeobecné směrnice a jednací řád ze dne 18. června 1945, jež společně vytvořila ministerstva průmyslu, vnitřního obchodu, výživy, zahraničního obchodu, zdravotnictví a zemědělství.³² Dosavadní vlastníci, správci a držitelé byly povinni zdržet se jakéhokoliv zásahu do jednání národního správce.³³

Byl-li takový majetek ve spoluvlastnictví, pro uvalení národní správy postačovalo, aby „*státně nespolehlivou osobou*“ byl pouze jeden spoluvlastník.³⁴

Vedle užití institutu národní správy pro zajištění majetku „*státně nespolehlivých osob*“, § 3 výše zmíněného dekretu umožňoval uvalit národní správu i na podniky a majetek, kde toho vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života. To samé ustanovení dále uvádělo demonstrativní výčet, u jakých podniků a majetkových podstat měla být národní správa zavedena. Jednalo se zejména o podniky a majetky opuštěné a ty, co byly v držbě, správě, nájmu či pachtu „*státně nespolehlivých osob*“.³⁵

Národní správa měla být zrušena tehdy, když pominuly důvody pro její uvalení, a to tímž orgánem, který o jejím zavedení rozhodl.³⁶ Důvodem pro uvalení národní správy byl veřejný zájem. Tento veřejný zájem pominul, byl-li majetek pod národní správou zestátněn, konfiskován či restituován. Dalším důvodem ke zrušení národní správy měla být i soudní rehabilitace „*státně nespolehlivé osoby*“, a to za předpokladu, že v mezidobí nenastaly jiné důvody pro uvalení národní správy než ona „*státní nespolehlivost*“.³⁷

²⁹ NEŠPOR, Zdeněk. Komentář k dekretu presidenta republiky ze dne 19. května 1945. s. 6.

³⁰ § 20 odst. 1 dekretu č. 5/1945 Sb.

³¹ Ibidem. § 21.

³² KNAPP, Viktor a Jiří HROMADA. *Národní správa a vrácení majetku z národní správy*. s. 90-99.

³³ § 20 odst. 2 dekretu č. 5/1945 Sb.

³⁴ NEŠPOR, Zdeněk. Komentář k dekretu presidenta republiky ze dne 19. května 1945, s. 7.

³⁵ § 3 dekretu č. 5/1945 Sb.

³⁶ Ibidem. § 11.

³⁷ KNAPP, Viktor, Miloslav ŠTASTNÝ a Jiří HROMADA. *O národní správě: dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1945. s. 42.

1.3. Znárodnění a pojmy související

V obecné rovině, znárodněním rozumíme odnětí vlastnického práva ve prospěch státu, a to za náhradu. V československém prostředí se tak původně označovalo zestátnění dolů, klíčových průmyslových a potravinářských podniků, bank a soukromých pojišťoven na základě dekretů prezidenta republiky z roku 1945. To bývá také nazýváno jako tzv. „*první etapa znárodnění*“. Původní plány byly, že k dalšímu znárodnění již nedojde a jeho rozsah tak bude konečný.³⁸ To se změnilo po únoru 1948 a převzetí moci Komunistickou stranou Československa. Ještě téhož roku započala tzv. „*druhá etapa znárodnění*“. Jejím hlavním cílem bylo využití znárodnění pro vytvoření totalitního, etatizovaného společenského systému, a to v souladu s marxisticko-leninistickou doktrínou.³⁹

Druhá etapa znárodnění, ačkoliv byla prováděna i formou novelizací znárodnovacích dekretů zákony, nebude již předmětem této práce, a to především z toho důvodu, že se odehrávala v kvalitativně diametrálně odlišných politických poměrech a jako taková by zasluhovala samostatné zpracování.

Znárodněním (nacionalizací) v československých podmínkách přešlo vlastnictví znárodnovaných podniků na stát (odtud tedy pojem „*zestátnění*“ či „*etatizace*“). Nicméně formulace „*znárodnění zestátněním*“ nebyla výslovně uvedena v dekretu znárodnujícím potravinářský průmysl (zde se hovořilo pouze o znárodnění) a dekretu, jenž znárodněval filmový průmysl. Věcně se však jednalo stále o totéž, a proto lze mít za to, že znárodnění a zestátnění představují v tuzemských poměrech synonyma. Mnohdy tomu bude stejně i v zahraničí, neboť termín „*nation*“ se do určité míry významově kryje s pojmem stát.⁴⁰

Podle Z. Nešpora šlo u znárodnění o derivativní způsob nabytí vlastnického práva ze strany státu, čímž se mělo odlišovat od konfiskací, které představovaly originální způsob nabytí vlastnictví. Tomuto tvrzení, dle Nešporova soudu, nasvědčuje především to, že za znárodněný majetek se poskytovala náhrada.⁴¹ To alespoň stát ve znárodnovacích předpisech deklaroval. Ústavní soud naopak judikoval, že stát znárodněním nabyl vlastnické právo originálně, tj. bez závislosti na předchozím vlastníkovi.⁴²

³⁸ FAFL, Zdeněk. *Znárodnění průmyslu bank a pojišťoven*. Praha: Čes. společnost národohospodářská, 1946, s. 10

³⁹ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-87284-12-4. s. 12.

⁴⁰ FAFL, Zdeněk. *Znárodnění průmyslu bank a pojišťoven*. s. 3.

⁴¹ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. Praha: Tiskové podniky Ústředního svazu čs. průmyslu, 1948, s.19-20.

⁴² Nález Ústavního soudu ze dne 2. října 1996, sp. zn. II. ÚS 275/95.

Osobně se kloním spíše ke stanovisku Ústavního soudu. Jednak protože náhrady často nebyly poskytnuty⁴³, čímž klíčový Nešporův argument ztrácí na přesvědčivosti. Dále též proto, že u originálního nabytí je právě zásadní to, že jej neodvzujeme od předchozího vlastníka. Samotné dekrety hovořily totiž o „přechodu“ vlastnického práva, tj. bez zřetele na vůli předchozího vlastníka a nikoli o „převodu“.

Není možné v rámci této kapitoly opomenout také dnešní vnímání znárodnění. Dnes má znárodnění zřetelný pejorativní nádech, a to nejen výše zmíněným ideologickým zabarvením, ale i tím, že již zmiňovaná náhrada garantovaná původním vlastníkům, nebyla mnohdy vůbec poskytnuta.⁴⁴ Nabízí se tu tak jistá paralela s označením „soudruh“ – původně se tak v českém prostředí vzájemně titulovali členové sociálně demokratických stran.⁴⁵ Následné povinné „soudruhování“ v době komunistického režimu však vtisklo tomuto oslovení, podobně jako znárodnění, těžko smazatelný cejch.

1.3.1. Podnik, znárodněný podnik, národní podnik

Stěžejním pojmem, který se objevoval ve znárodnovací legislativě je „podnik“. Ten je nutno vnímat nikoli jako právní jednotku, nýbrž hospodářskou. Bylo tak pro účely znárodnění irelevantní, zda podnik disponoval řádným oprávněním k provozu či zda patřil podnikateli.⁴⁶

S chronologií procesu znárodnění se váží i další související pojmy, jež je nutno na tomto místě definovat.

Znárodněním zasažený podnik byl takový podnik, u něhož byly splněny podmínky pro znárodnění příslušným právním předpisem. Účinností příslušného znárodnovacího dekretu přešlo *ex lege* vlastnické právo na stát a hovoříme tak dále již o znárodněném podniku, který existoval do doby jeho včlenění do národního podniku. Národní podnik byl pak podnikem, do kterého byla vnesena majetková podstata znárodněného podniku či její část, příp. i více majetkových podstat z vícero znárodněných podniků. Jednalo se o samostatné právnické osoby a hospodářské jednotky ve vlastnictví státu.⁴⁷

⁴³ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 12.

⁴⁴ Ibidem. s. 12.

⁴⁵ Česká strana sociálně demokratická: 5. Hamplovské období: Od krize ke konsolidaci a dalšímu vzestupu (1920-1938). Web.archive.org [online]. [cit. 2020-11-28]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20080413132259/http://www.cssd.cz/o-nas/s10252/a10261.html>

⁴⁶ TRNEC, Miloslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. roč. VII., č. 11-12*. Praha: Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1946, s. 950.

⁴⁷ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. s. 18-19.

Znárodnění postihovalo podniky a majetky právnických i fyzických osob, a to v zásadě bez rozdílu.⁴⁸ Jistou výjimku tvořily podniky státní, tj. podniky v bezprostředním vlastnictví státu, kterých se znárodnění netýkalo. Tato výjimka se však nevztahovala na podniky vlastněné společnostmi, v nich měl stát kapitálovou účast, třebaže by šlo o účast stoprocentní. I státní podniky byly nicméně začleňovány do národních podniků.⁴⁹

Ačkoliv dnes již legislativa nepracuje s pojmem národní podnik, přesto v obchodním rejstříku nalezneme minimálně jednu aktivní společnost, která si zachovala status národního podniku, a tou je Budějovický Budvar, národní podnik.⁵⁰

1.3.2. Zájmová zastupitelstva zaměstnanců

Tyto orgány byly zřízeny na základě dekretu č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách. Jejich zakotvení v právním řádu přímo souviselo s provedením znárodnění, z čehož plyne i to, že samotný dekret byl podepsán a vyhlášen současně se znárodnovacími dekrety (s výjimkou filmu). Podstatou těchto orgánů bylo zajištění dělnické kontroly nad řízením podniků, čímž měl být spolu se znárodněním naplněn ideál původních socializačních ideálů.⁵¹

V důvodové zprávě k dekretu se přímo odkazuje na prvorepublikovou socializační legislativu, na kterou bylo navázáno. Konkrétně pak na zákon č. 144/1920 Sb. z. a n., o závodních a revírních radách při hornictví a obecný předpis, kterým byl zákon č. 330/1921 Sb. z. a n., o závodních výborech.⁵²

Zájmovými zastupitelstvy zaměstnanců byla v závislosti na velikosti příslušného podniku závodní rada, závodní důvěrník a podniková rada. Tyto orgány byly voleny zaměstnanci příslušného podniku. Ačkoliv se nepodílely přímo na vedení podniku, měly rozsáhlá práva zejména týkající se ochrany práv zaměstnanců. Dbaly mj. na dodržování jejich hospodářských, sociálních a kulturních zájmů. Důležité byla jejich role při jednání s vedením podniku o pracovních podmínkách zaměstnanců či při přijímání nebo propouštění zaměstnanců. Dohlížely též na sestavování obchodních a výrobních plánů. Vedení podniku dekret dokonce přikazoval přispívat

⁴⁸ Ibidem. s. 212.

⁴⁹ TRNEC, Miloslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. roč. VII., č. 11-12.* s. 951.

⁵⁰ Veřejný rejstřík a Sbirka listin [online]. [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik>

⁵¹ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě.* s. 215.

⁵² JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty.* 2. opr. a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2002. ISBN 80-7285-012-1. s. 810.

závodním radám částkou odpovídající nejméně 10 % ročního zisku, a to na společné sociální potřeby zaměstnanců.⁵³

1.3.3. Vyvlastnění

Podle obecně předestřené definice výše, znárodnění, i přes své ideologické zabarvení, může do určité míry korespondovat s institutem vyvlastnění (*expropriaci*). Základní vymezení však přesně definuje K. Kaplan „znárodnění vyvolává hlubší společenské změny než pouze vyvlastnění, a tak přispívá k utváření nové společnosti“.⁵⁴

Dnešní úprava vyvlastnění se opírá v ústavní rovině o čl. 11 odst. 4 Listiny základních práv a svobod: „Vyvlastnění nebo nucené omezení vlastnického práva je možné ve veřejném zájmu, a to na základě zákona a za náhradu.“⁵⁵ V zákonné rovině problematiku vyvlastnění upravuje zákon č. 184/2006 Sb., o odnětí nebo omezení vlastnického k pozemku nebo ke stavbě (zákon o vyvlastnění), zákon č. 416/2009 Sb., o urychlení výstavby dopravní, vodní a energetické infrastruktury (liniový zákon) ad.

Současný zákon o vyvlastnění nám poskytuje definici vyvlastnění: „vyvlastněním (se rozumí) odnětí nebo omezení vlastnického práva nebo práva odpovídajícího věcnému břemenu k pozemku nebo ke stavbě pro dosažení účelu vyvlastnění stanoveného zvláštním zákonem.“⁵⁶

Z toho vyplývá, že pro provedení vyvlastnění musí být dán veřejný zájem, vyvlastňovací titul stanovený zákonem, zákonné vyvlastňovací řízení a náhrada. Vyvlastnitelem nemusí být nutně pouze stát. Dále dlužno dodat, že není možné přikročit k odnětí vlastnického práva, a to v případě, že postačí jeho omezení.

Tyto atributy, do určité míry, navazují na dřívější právní úpravu, neboť základní podmínky vyvlastnění byly definovány i v prvorepublikové Ústavní listině z roku 1920, konkrétně v jejím ustanovení § 109:

„(1) Soukromé vlastnictví lze omezit jen zákonem.

(2) Vyvlastnění je možné jen na základě zákona a za náhradu, pokud zákonem není nebo nebude stanoveno, že se náhrada dáti nemá.“⁵⁷

⁵³ KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 217-218.

⁵⁴ KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. Praha: Práce, 1968, s. 5.

⁵⁵ Čl. 11 odst. 4 Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, v platném znění

⁵⁶ § 2 písm. a) zákona č. 184/2006 Sb., o odnětí nebo omezení vlastnického k pozemku nebo ke stavbě (zákon o vyvlastnění)

⁵⁷ § 109 zákona č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky.

Z toho jednoznačně plyne, že institut vyvlastnění byl znám v době přijetí dekretů o znárodnění a Ústava z roku 1920 pro něj stanovovala základní limity. Na úrovni zákona bylo vyvlastnění celistvě upraveno např. zákonem č. 30/1878 ř. z., o vyvlastnění k účelu stavby železnic ve znění přílohy k zákonu č. 86/1932 Sb.⁵⁸

Je tedy otázkou, proč se nezůstalo u dosavadního označení vyvlastnění a sáhlo se po novém termínu znárodnění.

Problémem není absence náhrady, která často nebyla při znárodnění původním vlastníkům poskytována. To nicméně umožňovala i samotná Ústavní listina z roku 1920, a to na rozdíl od úpravy dnešní, která absenci náhrady zásadně nepřipouští. Důvod je však nutné hledat ve velkém rozsahu a plošnosti znárodnění a ideologicky podbarvenou nutností budovat nové „národní“ hospodářství, které během druhé světové války utrpělo nemalé škody.

Dalším aspektem je pak to, že v případě poskytnutí náhrady za znárodnění se nepostupovalo dle zásad tehdejších vyvlastňovacích předpisů (např. zmiňovaného zákona č. 30/1878 ř. z.). V nich se obecně předpokládalo, že náhrada se má poskytnout v takové výši, aby výše majetku vyvlastňovaného zůstala nezměněna. To ovšem při znárodnění neplatilo a náhrada se poskytovala zásadně v menším rozsahu, konkrétně pak ve výši obecné ceny majetku, která se vypočítala dle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu.⁵⁹

Při komparaci znárodnění se současným vyvlastněním jsou rozdíly ještě více frapantní. Výše zmíněné přísné podmínky, při jejichž kumulativním splněním lze k vyvlastnění přikročit, vylučují možnost nazírání na tehdejší znárodnění, jako na obdobu vyvlastnění v dnešním právním významu.

Avšak jistou výjimku z hlediska dnešní právní úpravy může představovat čl. 11 odst. 2 Listiny základních práv a svobod ve znění: „*Zákon stanoví, který majetek nezbytný k zabezpečování potřeb celé společnosti, rozvoje národního hospodářství a veřejného zájmu smí být jen ve vlastnictví státu, obce nebo určených právnických osob; zákon může také stanovit, že určité věci mohou být pouze ve vlastnictví občanů nebo právnických osob se sídlem v České a Slovenské Federativní Republice.*“⁶⁰

Nucená změna vlastnických práv k věcem, mající podklad v tomto ustanovení, by se, dle mého soudu, dala považovat *de facto* za znárodnění. Tomu odpovídá rozdělení institutů a dikce čl. 11 Listiny. Přesto se domnívám, že z důvodu již zmiňovaného pejorativního nádechu, zákonodárce by dnes, v případě užití čl. 11 odst. 2 Listiny, zvolil termín odlišný.

⁵⁸ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. s. 142.

⁵⁹ Ibidem. s. 142.

⁶⁰ Čl. 11 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

1.3.4. Konfiskace

Konfiskace bývá nejčastěji pokládána za nucené vyvlastnění majetku ve prospěch státu, a to bez náhrady.⁶¹ Jako taková má logicky především sankční charakter. Právě automatická absence náhrady a sankční charakter představují prvky, jež odlišují konfiskaci od znárodnění.

Ačkoli v teorii je předěl mezi znárodněním a konfiskací patrný, v praxi poválečného Československa byla situace mnohem méně jednoznačná. Bylo-li v rámci znárodnění upuštěno od vyplacení náhrady původnímu vlastníku, jednalo se materiálně spíše o konfiskaci, přestože formálně mohlo jít stále o znárodnění.⁶²

V českém právním prostředí nejsou rozsáhlé konfiskace insitutem zcela neznámým a ojedinělým. Setkáváme se s nimi v hojně míře již v 17. století, a to bezprostředně po bitvě na Bílé hoře roku 1620, a s tím související porážkou českého stavovského povstání. Konfiskace postihly především šlechtice a města loajální vůči králi Fridrichu Falckému a direktoriu.⁶³ Takto získané majetky byly následně přiděleny, či nabídnuty ke koupi (často velmi lacino) jako odměna těm, kdo zůstali loajální vůči habsburskému císaři Ferdinandu II.⁶⁴

Obdobný model se uplatnil i při konfiskacích na základě prezidentských dekretů z roku 1945. Ty postihovaly majetky Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, a to včetně majetků právnických osob či německého a maďarského státu. Nicméně osoby národnosti německé a maďarské „*kteří prokáží, že zůstaly věrny Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem.*“⁶⁵, byly konfiskací ušetřeny. Konfiskovaný majetek byl následně v mnohých případech, podobně jako v pobělohorské době, přerozdělen.

To ostatně představuje další význačný rozdíl mezi znárodněním a konfiskací. Znárodněný majetek dále přerozdělován nebyl, a tak zůstal ve vlastnictví státu definitivně.

Z pohledu dnes platné právní úpravy se institutu konfiskace nejvíce blíží trestní sankce propadnutí majetku⁶⁶ a propadnutí věci⁶⁷, či dále potom správní sankce propadnutí věci nebo náhradní hodnoty.⁶⁸ Zde však srovnání s dnešní dobou pokulhává ještě více než v předešlých

⁶¹ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 12-13.

⁶² Ibidem. s. 13.

⁶³ ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003. ISBN 80-720-0760-2. s. 78.

⁶⁴ Ibidem. s. 80.

⁶⁵ § 1 dekretu č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy

⁶⁶ § 52 odst. 1 písm. d) zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

⁶⁷ § 52 odst. 1 písm. f) trestního zákoníku.

⁶⁸ § 35 písm. d) zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

případech. Budeme-li konfiskační dekrety brát jako trestněprávní, resp. správněprávní normu, tak na první pohled mají jednu neodčinitelnou vadu. Tou je presumpce viny minimálně u osob německé a maďarské národnosti. V současném českém právním řádu je však presumpce nevinu naprosto zásadní, dokonce ústavní⁶⁹ předpoklad trestního řízení⁷⁰ a stejně tak platí i pro řízení přestupkové.⁷¹ Nicméně nutno podotknout, že presumpci nevinu ctíla i právní úprava platná v době vydání konfiskačních dekretů.⁷²

Jak tedy nazírat na konfiskační dekrety? Je možné je, i přes jejich zásadní nedostatek, vnímat jako trestněprávní nebo správněprávní normu? Odpověď nabízí J. Kuklík, dle jehož názoru konfiskace nepředstavovaly čistě trestněprávní sankci, nýbrž se jednalo „o opatření administrativně-právní a svým účelem spojené s pozemkovou reformou, reparacemi, rekonstrukcí a odsunem.“⁷³ Tento svůj názor opírá i o stanovisko Ústavního soudu, který ve svém nálezu č. 55/1995 Sb., který se týkal návrhu na zrušení dekretu č. 108/1945 Sb, mj. judikoval, že na dekret č. 108/1945 Sb. nelze nahlížet jako na trestněprávní normu. Dále však J. Kuklík uvádí, že Ústavní soud jiný dekret, jenž rovněž obsahuje zabavování majetku, a to dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, naopak za trestněprávní normu pokládá.⁷⁴

1.4. Znárodňovací a konfiskační dekrety prezidenta republiky

Potom, co byly v předcházejících částech definovány stěžejní pojmy této diplomové práce, je možno přistoupit k výčtu právních předpisů, které budou v následujících kapitolách detailně rozebírány. Pro pořádek budou uvedeny nejen znárodňovací dekrety, ale i dekrety, jejichž účelem byla konfiskace. Jak jsem již uvedl výše, děje se tak primárně z toho důvodu, neboť v československém prostředí se často znárodnění s konfiskacemi značně překrývalo.

Jak ale napovídá název této práce, konfiskace mající svůj původ v dekretech uvedených v bodě 1.4.2. níže, nebudou blíže rozebírány v následujících kapitolách. Pozornost bude upřena na majetkové změny, které proběhly pouze na základě dekretů znárodňovacích uvedených níže v bodě 1.4.1.

⁶⁹ Čl. 40 odst. 2 Listiny základních práv a svobod: „Každý, proti němuž je vedeno trestní řízení, je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena.“

⁷⁰ § 2 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

⁷¹ § 69 odst. 2 zákona o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

⁷² Např. zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se uvádí trestní řád.

⁷³ KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 13.

⁷⁴ Ibidem. s. 13.

1.4.1. Znárodňovací dekrety prezidenta republiky

Mezu dekrety, jimiž bylo realizováno znárodnění, a které tak budou předmětem hlubšího zkoumání, patří následující právní předpisy:

- a) Dekret č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu,
- b) Dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků,
- c) Dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského,
- d) Dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank,
- e) Dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

1.4.2. Konfiskační dekrety prezidenta republiky

Pro úplnost uvádím i klíčové konfiskační dekrety. Na základě těchto právních norem byly provedeny rozsáhlé poválečné konfiskace. Jsou jimi:

- a) Dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa,
- b) Dekret č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci,
- c) Dekret č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

Tento výčet bezprostředně poválečné konfiskační legislativy nicméně není absolutně vyčerpávající. Jak jsem již naznačil výše, konfiskace majetku umožňoval i tzv. velký retribuční dekret.⁷⁵ Naproti tomu tzv. malý retribuční dekret⁷⁶, konfiskace jako sankci nestanovoval.

⁷⁵ Dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

⁷⁶ Dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti.

2. Historicko-politické souvislosti

V této části budou rozebírány kořeny, v nichž tkví původ znárodňovacích dekretů. Bez důkladné analýzy těchto kořenů by diplomová práce zklouzávala k nežádoucí povrchnosti. Není možné plně obsáhnout téma znárodnění a samotných znárodňovacích dekretů bez znalosti bližšího kontextu. Důraz bude kladen především na souvislosti historické a politické.

Je však velmi nesnadné objektivně stanovit nějaký rozhodný okamžik, který by se s jistotou dal považovat za stěžejní z hlediska znárodňovací poválečné politiky, jejímž nástrojem byly právě výše uvedené dekrety. Takových historických okamžiků se totiž nabízí hned několik. Může jím být podepsání Mnichovské dohody, následné odstoupení československého pohraničí Německu, Maďarsku a Polsku, napadení Polska Německem – vypuknutí druhé světové války, uznání československé exilové vlády, Košický vládní program, konec války a našli bychom i mnohé další.

2.1. Počátek doby nesvobody

Jako rozhodný okamžik pokládám datum 30. září 1938, tj. den následující po dni podepsání Mnichovské dohody. Činím tak, opíraje se o ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.

Tento dekret stanovil den 30. září 1938, jako počátek doby nesvobody.⁷⁷ Konec doby nesvobody byl, v souladu s čl. 1 odst. 2 výše zmíněného dekretu, určen vládním nařízením č. 31/1945 Sb., a to na datum 4. května 1945.⁷⁸

Vymezení doby nesvobody má dalekosáhlý právní význam, a to dokonce i přímo pro účely této práce. Pracují s ním znárodňovací dekrety č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků⁷⁹, č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank⁸⁰ a č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.⁸¹ Tato ustanovení vylučovala vyplacení náhrady za majetek, který po dni 29. září 1938 vlastnily osoby, jimž nepřísluší náhrada (Němci, Maďaři, zrádci, kolaboranti, atd.), a to i přesto, že jej v době účinnosti již nevladnily. Ve všech těchto případech byla však stanovena výjimka, a to zásada slušnosti.

Stejné datum, tj. 30. září 1938, bývá také označováno jako začátek nové etapy československých dějin, je jí období tzv. druhé republiky.⁸² Důsledkem přijetí Mnichovské dohody

⁷⁷ Čl. 1 odst. 2 ústavního dekretu č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku.

⁷⁸ § 1 nařízení vlády č. 31/1945 Sb., jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku.

⁷⁹ § 7 odst. 4 dekretu č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

⁸⁰ § 3 odst. 4 dekretu č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank.

⁸¹ § 19 odst. 4 dekretu č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven.

⁸² ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vyd. s. 117.

nebylo „pouze“ zmenšení československého státního území, nýbrž i s tím související změny v československé zahraniční a domácí politice.⁸³

2.2. „Prezident“ Beneš

Příkladem změn proběhnuvších v Československu po přijetí Mnichovské dohody, je změna v osobě hlavy státu. Setrvání Edvarda Beneše v prezidentském úřadě se ukázalo být zásadní překážkou pro představitele Německa v tom, aby mohlo dojít ke konsolidaci vztahů, byť iluzorní, mezi Československem a Německem.⁸⁴

Pozice Edvarda Beneše byla nicméně po přijetí Mnichova komplikovaná nejen ve vztahu k Německu. Francouzi jej pokládali za zdroj nestability ve střední Evropě, který svou tvrdohlavou neústupností vůči československým Němcům, málem zažehl evropskou válku.⁸⁵ Na druhou stranu, těžko potom porozumět dopisu československého velvyslance v Paříži Osuského, který byl prezidentu Benešovi doručen dne 4. října 1938. Štefan Osuský v něm líčil obsah rozhovoru s francouzským předsedou vlády Daladierem, který se údajně vyjádřil ve smyslu, že Beneš neustále oddaloval řešení sudetoněmecké otázky v Československu, což následně vedlo ke katastrofě. Dále měl Daladier zkritizovat Benešovu nabídku ústupku, a to postoupení milionu Němců Říši, která měly být dle francouzského premiéra podtrženy nohy zastáncům neústupnosti vůči Němcům, mezi které se Daladier označil.⁸⁶ Daladier tak kritizuje Benešovu nústupnost a jedním dechem kritizuje i jeho svolnost ke kompromisům.

Ve Velké Británii byl prezident Beneš vnímán obdobně jako ve Francii, a to minimálně ze strany podporovatelů politiky appeasementu.⁸⁷

Tlak na prezidenta Beneše nebyl vyvíjen pouze ze zahraničí. V Československu byl rovněž častým terčem útoků, mnohdy až přehnaně nespravedlivých.⁸⁸

Světlou výjimku představovala nominace československého lidu a Edvarda Beneše na Nobelovu cenu míru Společností národů.⁸⁹

⁸³ Odtud pramení nutnost odlišení mezi první republikou, tj. předmnichovským Československem, a Československem pomnichovským. V zahraniční politice jednoznačně převládla za druhé republiky orientace na Německo. Na domácí scéně bylo význačným prvkem vyhlášení autonomie Slovenska a Podkarpatské Rusi a s tím související změna státu na Česko-Slovensko ad.

⁸⁴ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. Přeložil Helena BEGUIVINOVÁ. Praha: Argo, 2016. Ecce homo. ISBN 978-80-257-1895-7. s. 215.

⁸⁵ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2062-6. s. 202.

⁸⁶ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. s. 215.

⁸⁷ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 202.

⁸⁸ Ibidem. s. 201.

⁸⁹ Ibidem. s. 202.

Veškerý tento tlak nakonec vyústil 5. října 1938 v abdikaci prezidenta Beneše⁹⁰ a 22. října 1938 tehdy již bývalý prezident republiku opustil a vydal se na určitý čas do Velké Británie.⁹¹ Zde bylo Edvardu Benešovi poskytnuto útočiště jako soukromé osobě, která nesmí vyvíjet politickou činnost.⁹²

2.2.1. Stanutí v čele zahraničního odboje

Novým prezidentem byl dne 30. listopadu 1938 zvolen Národním shromážděním Emil Hácha.⁹³ Na to reagoval Beneš z exilu telegramem, v němž Háchu oslovil „*Pane presidente*“ a popřál jemu i republice mnoho zdaru. Hácha pak ve své děkovné odpovědi Beneše tituloval rovněž jako prezidenta a postěžoval si, s jakým sebezapřením se úřadu ujímá. Prorocky pak zní jeho obava vyjádřená v dopisu, že bude „*přísně posuzován*“.⁹⁴

Navenek tak oficiálně uznával novou politickou situaci v Československu. Soukromě však pokládal tehdejší stav pouze za dočasný, a tomu přizpůsoboval i své plány do budoucna.

Mimo to, že stále pokládal československý postup během mnichovské krize za správný, tak neskryval své roztrpčení nad těmi, kdo byli v jeho očích viníky mnichovské tragédie. Mezi ně řadil mj. především Francii a Velkou Británii.⁹⁵

Beneš si byl jist, že Mnichovská dohoda nepředstavuje definitivní završení Hitlerových požadavků. Počítal s válkou světových rozměrů, jejíž vypuknutí předpokládal do několika málo let.⁹⁶ Očividně tak usuzoval na základě analýzy plánů Adolfa Hitlera a dalších německých představitelů, podle kterých nemělo být získání československého pohraničí posledním německým požadavkem. Tato válka měla dle Beneše s sebou přinést „*ohromné změny politické, sociální, ve výměně generací, v hospodářství, nakonec budou revoluce – co teď přijde, bude pokračováním a v mnohém skončením toho, co počala poslední světová válka.*“⁹⁷

Tyto Benešovy předpoklady se velmi brzy ukázaly jako správné. V březnu roku 1939 obsadil německý wehrmacht, poruše tím Mnichovskou dohodu, zbytek českých zemí, když předtím vyhlásilo nezávislost Slovensko a Podkarpatská Rus byla obsazena Maďarskem.⁹⁸

⁹⁰ ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vyd. s. 117.

⁹¹ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 203.

⁹² MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. s. 216.

⁹³ ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vyd. s. 117.

⁹⁴ BENEŠ, Edvard. *Paměti: Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Orbis, 1948. s. 80-82.

⁹⁵ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 203-204.

⁹⁶ Ibidem. s. 204.

⁹⁷ BENEŠ, Edvard. *Tři roky druhé světové války, projevy a dokumenty 1938-1942*. Londýn: Českoslovák, 1942, předmluva Huberta Ripky, s. 6.

⁹⁸ ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vyd. s. 118.

Konečné naplnění Benešových predikcí pak přineslo 1. září 1939, kdy bylo Polsko napadeno Německem, a tím vypukla druhá světová válka.

Jistá gloriola mučedníka, který se spolu se svou zemí obětoval pro zachování světového míru a dále vyplnění jeho prorockých slov významnou měrou změnilo jeho obraz v očích mocností i na domácí scéně. Tyto faktory pomohly stanout Edvardu Benešovi v čele československého zahraničního odboje.

První krokem bylo dne 17. října 1939 vytvoření Československého národního výboru, v jehož čele Beneš stanul, a jeho uznání ze strany Velké Británie a Francie. Ten byl následně v červenci roku 1940, po porážce Francie, uznán Velkou Británií za prozatímní československou vládu. Uznání dalo posléze vzniknout Prozatímnímu státnímu zřízení ČSR v emigraci, které tvořily Beneš – jako prezident republiky, exilová vláda a Státní rada, která měla úlohu poradního orgánu.⁹⁹

Vzhledem k tomu, že Beneš na svou funkci prezidenta abdikoval a na jeho místo byl zvolen Hácha, bylo třeba vymyslet právní konstrukt, kterak odůvodnit postavení Beneše jako prezidenta. Ten, ač měl v sobě trhliny – viz např. Benešův dopis Háchovi, spočíval v tom, že Benešova abdikace je z důvodu německého nátlaku neplatná a logicky tak nemohla být platná ani Háchova volba.¹⁰⁰

Zanedlouho po ustanovení Prozatímního státního zřízení, byl položen základ pro jeho zákonodárnou činnost. 15. října 1940 byl vydán ústavní dekret č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné, kterým byl stanoven právní rámec legislativní činnosti exilového zřízení. Tento dekret, jak již bylo naznačeno, především reagoval na absenci Národního shromáždění v legislativním procesu.¹⁰¹

2.2.2. Benešovy plány na poválečné vnitropolitické změny v Československu

Beneš dále ve svých plánech načrtl budoucí poválečnou koncepci československé politiky. Věřil, že dosavadní liberalismus v Československu bude nahrazen „*humanitní demokracií*“, jako vyšší formou moderního demokratického zřízení. Nové zřízení, v jeho očích, mělo silně akcentovat socialistické prvky v ekonomice a sociální politice. To v sobě zahrnovalo i znárodnění klíčového průmyslu.¹⁰² Právě zde se nám tak ukazuje prapůvod znárodnovací politiky po druhé světové válce a od ní se odvíjejících znárodnovacích dekretů.

⁹⁹ MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. s. 484-485.

¹⁰⁰ Ibidem. s. 485.

¹⁰¹ Ibidem. s. 485.

¹⁰² ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 206.

Ve svých vizích se neopemenuel věnovat i klíčové otázce politických stran. Ty chtěl v Československu omezit, přičemž počítal s existencí dvou až třech bloků.¹⁰³ Zde je velmi pozoruhodný Benešův názorový veletoč.

V době před první světovou válkou patřil mezi velké zastánce stranické politiky. Ve svém článku „*Funkce demokratických stran ve veřejném životě moderních demokracií*“ z roku 1912, který vyšel v Masarykově revui *Naše doba*, vyzdvihuje existenci politických stran a jejich nezbytnost pro fungování demokratické společnosti. Následně, pod vlivem zkušeností se stranicím za první republiky, kdy mu z jeho pohledu politické strany komplikovaly svým neustálým hádáním práci, se jeho postoj k politickým stranám proměnil.¹⁰⁴ Ve své knize *Demokracie dnes a zítra*, psané v době druhé světové války, již politické strany kritizuje a systém, v němž vládnu, označuje jako oligarchii.¹⁰⁵

Tento Benešův postoj se následně velmi významně promítne v budoucí poválečné formulaci československé politiky.

Do jisté míry v suladu s touto koncepcí, tak bylo po druhé světové válce v českých zemích povoleno působit jen několika stranám – Československé straně národně socialistické, Československé straně lidové, Československé sociální demokracii a Komunistické straně Československa. Na Slovensku pak zpočátku jen Demokratické straně a Komunistické straně Slovenska.¹⁰⁶

Vyjma slovenských demokratů a lidovců se tak jednalo o levicové socialistické strany, které ve svých politických programech přirozeně podporovaly široké znárodňování.¹⁰⁷

Tímto omezením počtu povolených politických stran a současným zákazem významných prvorepublikových pravicových stran (např. agrárníků či národních demokratů ad.), byl dán do budoucna znárodňování volný průchod. Nutno též podotknout, že představitelé agrární strany měli za první republiky velmi komplikovaný vzhah k Hradu i samotnému Benešovi a často jej kritizovali.¹⁰⁸ To samé platí i o národních demokratech.¹⁰⁹ Jejich poválečný zákaz tak

¹⁰³ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Demokracie dnes a zítra*. 8. české vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1999. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 80-861-0708-6. s. 274-275.

¹⁰⁴ KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2373-3. s. 225.

¹⁰⁵ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Demokracie dnes a zítra*. 8. české vyd. s. 251-252.

¹⁰⁶ KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9. s. 13.

¹⁰⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodně Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 160.

¹⁰⁸ BROKLOVÁ, Eva, Josef TOMESŠ a Michal PEHR. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86495-47-7. s. 56-59.

¹⁰⁹ MAŘICA, Jan. *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-9092-7. s. 52.

nekonvenoval pouze zbylým politickým stranám, lačným po přílivu nových voličských hlasů, nýbrž i samotnému Benešovi či jeho okolí, a to nikoliv pouze z hlediska názorového, ale bezpochyby i mocenského, resp. politického.

2.2.3. Benešova vize poválečné zahraniční politiky Československa

Prezident Beneš své představy o budoucím uspořádání obnoveného Československa neomezoval pouze na záležitosti vnitropolitické. Měl taktéž jasný plán na nové směřování státu v oblasti zahraniční politiky.

Výchozím rámcem poválečné zahraniční politiky je československo-sovětská smlouva z prosince roku 1943. Tu Československo v čele s Edvardem Benešem uzavřelo se Sověty, a to i přes nemalé výhrady britské a americké vlády, které se obávaly výrazného zvýšení vlivu Sovětského svazu ve střední Evropě.¹¹⁰

„Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik“ stanovovala závazky o společném postupu ve válce proti Německu a dále v době poválečné deklarovala „těsnou a přátelskou“ spolupráci, avšak s vyloučením vzájemného vměšování se do vnitřních záležitostí.¹¹¹ Tato spolupráce výslovně zahrnovala i oblast hospodářskou.¹¹² Smlouva byla původně uzavřena na dobu 20 let¹¹³, aby následně byla roku 1963 prodloužena její platnost o dalších 20 let, a to podepsáním protokolu v Moskvě.¹¹⁴

Během moskevských jednání na sklonku roku 1943, která vyvrcholila podpisem výše uvedené smlouvy, Beneš vypracoval a předal Sovětům memorandum o poválečné hospodářské spolupráci. Předpokladem této spolupráce bylo přiblížení hospodářského a sociálního systému v Československu sovětskému modelu. To mělo spočívat v opuštění tržního hospodářství a příklonu k plánovanému řízení ekonomiky, změně v zahraničním obchodu a také ve znárodnění průmyslu (především zbrojní, těžba a zpracování uhlí, hutnictví či doprava). Počítalo se též s nastolením rovnováhy v hospodářské výměně Československa se Západem a Východem.¹¹⁵

¹¹⁰ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 283-284.

¹¹¹ Čl. 4 Přílohy vyhlášky ministra vnitra č. 11/1946 Sb., o otištění smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik, podepsané v Moskvě dne 12. prosince 1943.

¹¹² Ibidem. čl. 4.

¹¹³ Ibidem. čl. 6.

¹¹⁴ Čl. 1 Přílohy vyhlášky ministra zahraničních věcí č. 105/1963 Sb., o Protokolu o prodloužení platnosti Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik ze dne 12. prosince 1943.

¹¹⁵ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 117.

„Tímto způsobem byly by vytvořeny základní předpoklady, umožňující plánovanou výrobu v hlavních průmyslových odvětvích na několik let napřed a přizpůsobení československému plánu výroby státnímu plánu SSSR“¹¹⁶, uvádí Beneš v memorandu.

Dále při rokováních přišla řeč na odsun Němců a zabavení jejich majetku, proti čemuž sovětská strana ničeho nenamítala.¹¹⁷ Prezident Beneš sdělil Sovětům, že německé pozemky a podniky v Československu čeká po válce znárodnění¹¹⁸, přičemž kompenzaci jim má zajistit německá vláda. K tomu Beneš podotkl, že 70 % českých Němců je bohatých, a ti že musí být odsunuti nejdříve, jelikož to jsou do jednoho fašisti. Čechy pak Beneš označil za demokraty.¹¹⁹ Nicméně i přes tuto charakteristiku, kterou svému národu Beneš přiřkl, tak vyloučil rozdělení veškerého německého majetku mezi Čechy, a to z důvodu možných sporů. Naopak Beneš, jak je již uvedeno výše, počítal i se znárodněním majetku, jenž se nacházel v českých rukou. To vše za účelem budování nového státu. Přiznal však, že nebude lehké o potřebě znárodnění Čechy přesvědčit.¹²⁰

Na výše uvedeném lze názorně ilustrovat pilíře zamýšlené zahraniční politiky Československa. Její alfou a omegou se tak nově měla stát orientace na Sovětský svaz, a to se zachováním dobrých vztahů se Západem. Svou roli dozajista sehrály i budoucí společné hranice mezi Československem a Sovětským svazem a stejně tak pozdější osvobození většiny československého území Rudou armádou. A v neposlední řadě také mnichovská zkušenost.

Edvard Beneš však ve svých úvahách šel ještě dál a předpokládal, že celý svět půjde po válce doleva a Sovětský svaz naopak doprava.¹²¹ Češi byli v Benešových očích ti, kdož měli sehrát úlohu prostředníka a přispět k demokratizaci Sovětského svazu a přiblížit jej tak k Západu.¹²² Západ a Východ se tak měli, podle Beneše, sobě přibližovat a v nejlepším případě, po určité době, splynout.¹²³

2.3. Představy ostatních politických akterů o poválečných změnách v hospodářství

Prezident Edvard Beneš byl v době druhé světové války skutečně určující figurou při formulaci československé politiky, a to i přesto, že nebyl jejím jediným tvůrcem. Rozhodně však

¹¹⁶ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 276.

¹¹⁷ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. s. 250.

¹¹⁸ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 275.

¹¹⁹ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. s. 251.

¹²⁰ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 275.

¹²¹ KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. s. 227.

¹²² MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. s. 253.

¹²³ KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. s. 227.

byl jejím důležitým ideologem. Právě z důvodu jeho výsadního postavení mu byla věnována téměř celá předcházející kapitola.

Nutnost poválečné změny vlastnických vztahů v ekonomice však sdílely vesměs všechny politické proudy, a to doma i za hranicemi.¹²⁴ Jak už ale bylo naznačeno výše, jedntolivé strany nebyli ve shodě o rozsahu, podobě ani rychlosti těchto změn.

Reprezentanti národně socialistické strany v Londýně byli pro zestátnění dolů, uhelného obchodu, hutí, těžkého průmyslu a veřejných zdrojů léčivých a lázeňských.¹²⁵

Exilové vedení sociálně demokratické strany požadovalo zakotvení dvojí formy vlastnictví v podnikání – veřejného (stát, země, okres, obec) a soukromého. Do veřejného mělo patřit přírodní bohatství a zdroje, bankovníctví, těžký průmysl, velké průmyslové podniky, doprava a velké podniky distribuce výrobků.¹²⁶ Zbytek měl být v rukou soukromých podnikatelů.

Komunisté zpočátku požadovali zestátnění veškerého velkopřůmyslu a bank.¹²⁷

Tyto strany (čeští a slovenští kounisté, národní soicalisté a sociální demokraté) tvořily tzv. socialistický blok, který podporoval provedení širokého znárodnění a v rámci kterého probíhala četná jednání za účelem koordinace postupu.¹²⁸

Lidová strana, zprvu mající nejvíce rezervovaný přístup k rozsáhlé znárodnovací politice, v květnu roku 1945 připustila, „že v otázce vlastnictví není možný návrat do předválečných poměrů a soukromé vlastnictví musí být uvedeno v soulad s veřejnými zájmy“.¹²⁹ Slovenští demokraté a lidovci oponovali třem socialistickým stranám především ve věci rychlosti provádění znárodnění a navrhovali jej uskutečnit po etapách.¹³⁰ S tímto řešením souzněl mj. i prezident Beneš. V první etapě byli pro znárodnění velkého průmyslu, především Němců a zrádců (tj. konfiskace), následně chtěli určitou dobu vyčkat a zhodnotit úspěšnost znárodnění, a poté případně přistoupit k další etapě.¹³¹ Dále tyto strany podporovaly širší využívání družstevních forem vlastnictví.¹³²

¹²⁴ KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. s. 13.

¹²⁵ Ibidem. s. 13.

¹²⁶ Ibidem. s. 13.

¹²⁷ Ibidem. s. 14.

¹²⁸ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 121.

¹²⁹ Ibidem. s. 160.

¹³⁰ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. s. 330.

¹³¹ KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. s. 37.

¹³² KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. s. 330.

2.4. Osvobození republiky a Košický vládní program

S blížícím se koncem války a v důsledku jistého přizpůsobení československé politiky politice sovětské, začalo více promlouvat do dění moskevské ústředí KSČ pod vedením Klementa Gottwalda.

Současně s tím se také Beneš začal vyjadřovat, že hodlá být nadstranickým prezidentem a jeho postavení již nebylo tak dominantní.¹³³

Za této atmosféry, kdy Rudá armáda začala od východu osvobozovat československé území, se prezident Beneš vydal z Londýna přes Moskvu na území osvobozované republiky. Dne 4. dubna 1945 podala v Košicích demisi exilová vláda lidoveckého premiéra Jana Šrámka a prezident Beneš jmenoval nový kabinet pod vedením sociálního demokrata Zdeňka Fierlingera.¹³⁴

V nové Fierlingerově vládě zasedli sociální demokraté, slovenští demokraté, národní socialisté, komunisté a nestraníci.¹³⁵ Hned na svém prvním zasedání přijala vláda program, jenž určoval základní parametry prosazované politiky, a to vnitřní i zahraniční.¹³⁶ Podle města, v němž vláda program přijala, se ujalo označení „*Košický vládní program*“. V souvislosti s přijetím Košického vládního programu se setkáváme s názorem, že byl „*tvůrčím pokusem o nalezení vhodného východiska československé cesty k socialismu*“.¹³⁷

V článku IV se staví na jisto zahraničně-politická orientace Československa na Sovětský svaz, jehož základy položila již smlouva mezi oběma zeměmi z roku 1943.¹³⁸ Majetkovým a hospodářským záležitostem se věnovaly především články X, XI a XII.

Článek X předpokládal uvalení národní správy a následné zabavení majetku Němců, Maďarů a kolaborantů.¹³⁹ Článek XI se pak týkal především nové pozemkové reformy.¹⁴⁰ Článek XII se zabýval co nejrychlejší obnovou válkou zrušeného národního hospodářství. Dále také článek XII obsahuje formulaci, již lze chápat jako předzvěst budoucího znárodnování, a to: „*Postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslové, pojišťovnictví, přírodní a*

¹³³ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. s. 293.

¹³⁴ TOMÁŠEK, Dušan. *Vláda emigrantů: duben - listopad 1945*. Praha: Epoque, 2009. ISBN 978-80-7425-018-7. s. 10.

¹³⁵ MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP, ed. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0863-4. s. 174.

¹³⁶ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. s. 240.

¹³⁷ PRŮCHA, Václav, Rudolf OLŠOVSKÝ a kol. *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*. Praha: Svoboda, 1969, s. 310.

¹³⁸ *Košický vládní program: Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Praha: Svoboda, 1984, s. 15-17.

¹³⁹ Ibidem. s. 25-26.

¹⁴⁰ Ibidem. s. 26-27.

energetické zdroje pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu".¹⁴¹

Až na tuto relativně nenápadnou pasáž, se v Košickém vládním programu explicitně o budoucím znárodnění nehovoří. Ačkoliv především ve starší literatuře, která se tímto tématem zabývá, můžeme nalézt i opak.¹⁴² To je dáno jednoduše tím, že se zaměřují navzájem příbuzné pojmy jako konfiskace a znárodnění.¹⁴³

Možným zdůvodněním výslovné absence znárodnění v Košickém vládním programu může být, že původně se počítalo s tím, že příslušné znárodnovací právní předpisy nebudou mít formu prezidentského dekretu, nýbrž budou přijaty až na půdě parlamentu formou zákona. Strany Národní fronty však pravděpodobně ustoupily tlaku československé společnosti, ve které byla, po prožitých válečných zkušenostech, idea rozsáhlého znárodnění velmi populární.¹⁴⁴ Důležitou roli sehrála též Ústřední rada odborů, tj. jednotného sdružení pracujících, v čele s Antonínem Zápotockým, která důrazně vyzývala vládu k provedení rychlého a rozsáhlého znárodnění.¹⁴⁵

V červenci roku 1945 tak vládní strany konečně dospěly k dohodě, že znárodnění bude realizováno prezidentskými dekrety, a to ještě před tím, než zasedne Prozatímní Národní shromáždění.¹⁴⁶ Zde je však nutno zmínit, že prezident Beneš tomuto řešení nakloněn nebyl, což vyplývá z jeho rozhovoru 13. července 1945 s britským velvyslancem Nicholsem, kdy tvrdil, že znárodnění formou dekretů rozhodně nepodepíše.¹⁴⁷

Znárodnovací dekrety (stejně jako ostatní dekrety prezidenta republiky), jak již bylo zmíněno, byly posléze schváleny a potvrzeny Prozatímním Národním shromážděním, a to ústavním zákonem č. 57/1946 Sb.

¹⁴¹ Ibidem. s. 27-29.

¹⁴² Např. zde: KAZIMOUR, Jan. *Hospodářský vývoj Československa*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1980, s. 71.

¹⁴³ K tomu již v kapitole 1.4.

¹⁴⁴ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. s. 328-329.

¹⁴⁵ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 170.

¹⁴⁶ KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. s. 328.

¹⁴⁷ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie: (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1849-4. s. 346.

3. Dekret č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu

Už Vladimír Iljič Lenin měl údajně pronést větu: „*Nejdůležitějším uměním ze všech je pro nás film*“.¹⁴⁸

Poprvé se objevila myšlenka na výraznější regulaci filmu ze strany státu v první polovině třicátých let. Jako model navrhovaného uspořádání filmového podnikání posloužil Československý rozhlas, v němž měl stát nadpoloviční většinu podílů.¹⁴⁹

Vzrůstající ingerence státu do oblasti kultury nicméně získala jasnější kontury až návrhem dekretu „*o přechodné úpravě věcí filmových*“, který vznikl v londýnském exilu roku 1944. Tento návrh však počítal pouze s výrazným státním dohledem v oblasti kinematografie, a to pouze po dobu platnosti dekretu.¹⁵⁰ O znárodnění se návrh nezmiňoval.

Košický vládní program se kulturou zabýval také, a to konkrétně ve svém článku XV. V něm je mj. stanoveno, že je potřeba učinit ideologickou revizi kulturního programu v Československu, a to za účelem jeho „*zlidovění*“ a „*demokratizace*“. Dále zde vláda deklarovala potřebu přehodnotit postoj k německé a maďarské kultuře, to vše ve prospěch nové slovanské, hlavně sovětské, orientace československé kultury.¹⁵¹

I v návaznosti na toto ustanovení programu Fierlingerova vláda, ještě za pobytu v Košicích, jednala o zestátnění filmové výroby, dovozu a vývozu filmové produkce a úpravě poměrů v distribuci.¹⁵²

Dříve než však ke znárodnění filmu došlo, byly dosazeny především do nejvýznamnějších ateliérů a studií na Barrandově a v Hostivaři závodní rady a národní správy. Národní správy byly využity z toho důvodu, že mnoho ateliérů a studií přešlo v době okupace do německých rukou, a to v důsledku uskutečňování politiky arizace filmového podnikání.¹⁵³

Osnovu připravovaného dekretu dostalo za úkol vypracovat ministerstvo informací v čele s ministrem za KSČ Václavem Kopeckým.¹⁵⁴

Přes počáteční shodu na nutnosti zvýšení vlivu státu v oblasti filmu, se během příprav na přijetí dekretu objevily spory mezi některými vládními představiteli. Několik ministrů za národně socialistickou, lidovou a Demokratickou stranu – Jaroslav Stránský, Adolf Procházka, Jan Šrámek

¹⁴⁸ ONDROUŠEK, Slavoj. 30. výročí znárodnění čs. kinematografie 1945-1975: Sborník dokumentů z r. 1975. Praha: Čs. filmový ústav, 1976, s. 6.

¹⁴⁹ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-721-5055-3. s. 189.

¹⁵⁰ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 389.

¹⁵¹ *Košický vládní program: Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. s. 34-35.

¹⁵² LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. Praha: Svoboda, 1987, s. 88.

¹⁵³ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 171.

¹⁵⁴ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 88.

a Ján Lichner, vyjádřili obavy o budoucí vývoj filmu v důsledku vyloučení konkurence a také upozorňovali na možná finanční rizika pro stát. Z těchto důvodů se výše uvedení ministři postavili proti znárodnění filmu. Ivan Pietor, ministr za Demokratickou stranu, upozornil, dle mého soudu správně, že takový dekret by překročil rámec Košického vládního programu.¹⁵⁵

Ministr Pietor dále vyjádřil námitky vůči tomu, aby celá oblast filmu byla svěřena pouze ministerstvu informací, a to s ohledem na to, že dosavadní dohled vykonával Poradní sbor filmový, kde bylo zastoupeno rovnou šest ministerstev.¹⁵⁶ Jaroslav Stránský, ministr za národně socialistickou stranu, navrhoval, aby se záležitost odložila a přenechala se tak k definitivnímu rozhodnutí parlamentu.¹⁵⁷

Proti zestátnění filmu protestovali i někteří vlastníci filmových ateliérů, distribuce a kin, kteří požadovali pouze posílení státního dohledu v oblasti filmu.¹⁵⁸ Domnívám se, že právě takový intenzivnější státní dohled by vyhovoval dikci Košického vládního programu. Častým argumentem proti zestátnění filmu bylo zmiňováno také nebezpečí bojkotu ze strany amerických filmařů.¹⁵⁹

Tyto rozpory zapříčinily, že se návrh znění připravovaného dekretu musel celkem třikrát měnit. Nicméně návrhy na zmírnění dekretu či odložení věci na dobu, kdy se sejde parlament neprošly.¹⁶⁰

Dne 11. srpna 1945 tak vláda schválila definitivní podobu dekretu, a ještě téhož dne jej prezident Beneš podepsal.¹⁶¹ Podpisu dekretu byli přítomni mj. ministerský předseda Fierlinger, ministr informací Kopecký a básník, spisovatel a sekční šéf na ministerstvu informací Vítězslav Nezval, pod jehož gesci měl znárodněný film spadat.¹⁶² Dekret pak nabyl účinnosti dnem jeho vyhlášení, a to 28. srpna 1945.¹⁶³ Do určité míry v souladu s Leninovým výrokem se tak v Československu nejdříve znárodnil film a až poté přišla na řadu další odvětví. To zcela potvrzuje, jakou důležitost stát filmovému průmyslu přikládal.

Následně prošel dekret pouze jednou novelizací, a to zákonem č. 273/1993 Sb.

¹⁵⁵ Ibidem s. 88-89.

¹⁵⁶ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 389.

¹⁵⁷ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 89.

¹⁵⁸ Ibidem. s. 89.

¹⁵⁹ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 400.

¹⁶⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 171.

¹⁶¹ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 88.

¹⁶² KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 171-172.

¹⁶³ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 89.

3.1. Znárodnění filmu

Dekret se odlišoval oproti ostatní znárodnovací legislativě probírané v rámci této práce hned na první pohled tím, že obsahoval preambuli, která vysvětlovala jeho účel (využití filmového průmyslu ve prospěch lidu a státu, řádný a nerušený vývoj kinematografie atd.). I přes výtky lidoveckého ministra zdravotnictví Procházky si ji prosadili komunisté v čele s ministrem Kopeckým a tehdejším náměstkem předsedy vlády Klementem Gottwaldem.¹⁶⁴

Dekret zakotvil státní monopol¹⁶⁵ na provozování filmových ateliérů, k laboratornímu zpracování filmových materiálů, dovozu a vývozu filmů a také na distribuci filmů – půjčování a veřejné promítání.¹⁶⁶ Dekret se naopak nevztahoval na filmy amatérské a filmovou činnost ministerstva národní obrany.¹⁶⁷ Veřejné promítání pak bylo v zemích České a Moravskoslezské svěřeno výhradně do rukou národních výborů.¹⁶⁸

Platnost dekretu se vztahovala na celé území Československé republiky, nikoli tedy pouze na české země. Nicméně na Slovensku se jeho aplikace ukázala jako problematická, a proto bylo dne 15. dubna 1947 vydáno Slovenskou národní radou zvláštní nařízení č. 56/1947 Sb. n. SNR, o opatřeních v oblasti filmu na Slovensku.¹⁶⁹

Provozovatelům filmových ateliérů, laboratoří na zpracování filmových materiálů, dovozu a vývozu filmů a také distributorům filmů dekret přikazoval odevzdat „*ministerstvu informací všechny předměty provozu, provozní prostředky, zásoby surovin a jiného materiálu, jakož i všechna provozní zařízení podniků, včetně provozoven, které mají ve vlastnictví, v nájmu nebo v užívání kdekoli v zemi České a Moravskoslezské nebo v celní cizině*“.¹⁷⁰ Na základě téhož ustanovení (§ 2 odst. 1 dekretu č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu) bylo dále stanoveno, že ministerstvo informací vstupuje do právních vztahů namísto dosavadních provozovatelů.

Vzhledem k tomu, že dekret č. 50/1945 Sb. byl prvním ze série znárodnovacích dekretů, tak v něm byla poprvé formulována konstrukce, že znárodnění bude provedeno zestátněním. Ta následně byla využita i u následujících znárodnovacích předpisů. Konkrétně je obsažena v § 2 odst. 2 dekretu a určuje, že dnem odevzdání majetku podniků ministerstvu informací (resp. dnem účinnosti dekretu, tj. 28. srpna 1945) přechází vlastnické právo k předmětnému majetku na stát. Stejně ustanovení (§ 2 odst. 2 dekretu) přiznávalo dále státu právo tento majetek převést v celku nebo po částech na jím zřízené subjekty. To dalo poté vzniknout Československé filmové

¹⁶⁴ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 400.

¹⁶⁵ Tento monopol byl zrušen právě až zákonem č. 273/1993 Sb.

¹⁶⁶ § 1 odst. 1 a 2 dekretu č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu, ve znění ke dni 28. srpna 1945.

¹⁶⁷ Ibidem. § 1 odst. 4.

¹⁶⁸ Ibidem. § 1 odst. 3.

¹⁶⁹ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 89.

¹⁷⁰ § 2 odst. 1 dekretu č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu, ve znění ke dni 28. srpna 1945.

společnosti, která se později na základě nařízení vlády č. 72/1948 Sb. přetransformovala na Československý státní film.¹⁷¹

Výše zmíněný dekret v ustanovení § 2 odst. 3 předpokládal poskytnutí náhrady za znárodněný majetek. Výše náhrady měla být stanovena dle směrnic které vydá ministr informací v dohodě s ministry financí, průmyslu, vnitřního obchodu a nejvyšším úřadem cenovým. Spolkům a veřejnoprávním korporacím se měla poskytovat tzv. obecná cena. Stát dále ručil za závazky podniků, které převzal na základě dekretu, a to až do výše hodnoty převzatého jmění.¹⁷² Naproti tomu náhrada byla explicitně vyloučena u osob státně nespolehlivých, které jsou definovány v dekretu č. 5/1945 Sb.¹⁷³, dále také osob odsouzených na základě dekretu č. 16/1945 Sb., a to v případě, že v odsuzujícím rozsudku bylo vysloveno propadnutí jmění.¹⁷⁴ V pochybnostech, jestli za znárodněný majetek přísluší náhrada mělo rozhodovat ministerstvo informací v dohodě s ministerstvem vnitra.¹⁷⁵

Zisky, které plynuly ze státem provozovaného podnikání v oblasti filmu měly být následně využity pro provoz a rozvoj filmu v Československu.¹⁷⁶

3.2. Dopad dekretu a znárodnění barrandovských filmových studií

Výběr konkrétního příkladu, na němž ukázat „opatření v oblasti filmu“ v praxi padl na nejvýznamnější tehdejší i současné filmové ateliéry.

Za vznikem barrandovských filmových ateliérů stál především Miloš Havel, strýc pozdějšího československého a českého prezidenta Václava Havla.¹⁷⁷ Ke vzniku studií nicméně výraznou měrou přispěla tehdejší československá vláda, která ručila za mnohamilionový úvěr na jejich výstavbu.¹⁷⁸ Se stavbou studií se počalo roku 1931 a o dva roky později se zde již točil první snímek¹⁷⁹, v době dokončení se jednalo o nejmodernější filmová studia v Evropě.¹⁸⁰

Zlomovým rokem se pro ateliéry stal rok 1939, kdy zbytek českých zemí obsadila německá armáda. Toho roku pokoušeli barrandovských studií zmocnit čeští fašisté, v jejichž čele stál

¹⁷¹ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 172-173.

¹⁷² § 2 odst. 3 dekretu č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu, ve znění ke dni 28. srpna 1945.

¹⁷³ O tom již v kapitole 1.3.

¹⁷⁴ § 2 odst. 4 dekretu č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu, ve znění ke dni 28. srpna 1945.

¹⁷⁵ Ibidem. § 2 odst. 4.

¹⁷⁶ Ibidem. § 3 odst. 1.

¹⁷⁷ Historie filmové tvorby na Barrandově. *Barrandov studio* [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <https://www.barrandov.cz/clanek/historie/>

¹⁷⁸ MOTL, Stanislav. *Mrazy nad Barrandovem*. Praha: Rybka, 2006. ISBN 80-861-8251-7. s. 24.

¹⁷⁹ Film s názvem „*Vražda v Ostrovní ulici*“ režiséra Svatopluka Innemanna.

¹⁸⁰ Historie filmové tvorby na Barrandově. *Barrandov studio* [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <https://www.barrandov.cz/clanek/historie/>

Radola Gajda. Fašisté za pomoci některých barrandovských zaměstnanců využili nepřítomnosti majoritního vlastníka společnosti A-B Barrandov Miloše Havla a chtěli podnik ovládnout a ihned provést jeho očištění od židů, tzv. arizaci.¹⁸¹ Tento pokus se však díky chabému provedení celé akce absolutně nevydařil.¹⁸²

O ateliéry jevil zájem záhy po svém příchodu i Němci, kterým již jejich filmová studia kapacitně nedostačovala. V červenci roku 1939 byl arizačním úřadem do barrandovských ateliérů dosazen Karl Schutz, který se stal jejich faktickým pánem. Němcům to ale nestačilo a hodlali ovládnout podnik celý, a to získáním většiny akcií společnosti A-B od Miloše Havla, čemuž se Havel ze začátku bránil. Z toho důvodu bylo vydáno nařízení říšského protektora, kterým byl zvýšen akciový kapitál společnosti A-B o 200 % a říšský protektor tyto akcie upsal. Havel se tím tak stal minoritním akcionářem a posléze část svých akcií Němcům skutečně prodal.¹⁸³

Společnost A-B se přejmenovala na Prag-Film, kterou již plně ovládali Němci.¹⁸⁴

S blížícím se koncem války, konkrétně 5. května roku 1945 byla správa barrandovských studií svěřena revoluční závodní radě, kterou vedl Vojtěch Trapl. Tento stav trval jen do 23. května 1945, kdy rozhodnutím ministra Kopeckého byla správa svěřena prozatímnímu zmocněnci pro správu ateliérů a laboratoří, na jehož místě se postupně vystřídali 3 muži – Ladislav Kolda, Alois Fiala a Jan Sinnreich.¹⁸⁵

Sám Miloš Havel po válce se zestátněním filmu počítal. Dokonce přišel s vlastním návrhem, a to vytvořením monopolní společnosti, v níž by stát vlastnil většinový kapitálový podíl. Jeho návrhy však byly oslyšeny, a dokonce čelil vyšetřování pro údajnou kolaboraci s nacisty.¹⁸⁶

Ačkoliv tou dobou byl již Prag-Film německým podnikem neproběhlo zestátnění barrandovských ateliérů podle konfiskačního dekretu č. 108/1945 Sb., nýbrž právě podle dekretu č. 50/1945 Sb.¹⁸⁷ Účinností dekretu tak barrandovská filmová studia připadla státu.

Po zestátnění nebyli jmenováni do společnosti, tou dobou tvořící již jen prázdnou schránku, národní správci a podnik tak řídili ředitelé – Jiří Slavíček a Lavoslav Reichl. Ti však, na rozdíl od národních správců, nebyli oprávněni zahájit likvidaci společnosti. Národní správce byl jmenován až 23. května 1947 a později se několikrát měnil, byli jimi postupně Jiří Klimeš, Josef Bulín, Karel

¹⁸¹ MOTL, Stanislav. *Mrazy nad Barrandovem*. s. 24.

¹⁸² Ibidem. s. 29.

¹⁸³ Ibidem. s. 49-50.

¹⁸⁴ Historie filmové tvorby na Barrandově. *Barrandov studio* [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <https://www.barrandov.cz/clanek/historie/>

¹⁸⁵ DVOŘÁKOVÁ, Tereza: *Prag-Film (1941–1945). V průniku protektorátní a říšské kinematografie*. Praha: Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2002, s. 52, 65.

¹⁸⁶ HAVEL, Václav Maria. *Mé vzpomínky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993. ISBN 80-710-6026-7. s. 98-103.

¹⁸⁷ DVOŘÁKOVÁ, Tereza: *Prag-Film (1941–1945). V průniku protektorátní a říšské kinematografie*. s. 65-66.

Myška, Václav Šefrna a Karel Šercl. Brzy na to započala likvidace společnosti, ale ta však ještě roku 1958 stále nebyla skončena, a to kvůli finančním a majetkovým nesrovnalostem. Od roku 1958 nejsou o dalším vývoji společnosti žádné další zprávy.¹⁸⁸

Znárodnění dle dekretu č. 50/1945 Sb. postihlo též hostivařské filmové ateliéry¹⁸⁹ či zlínská filmová studia.

¹⁸⁸ Ibidem s. 65-67.

¹⁸⁹ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 237.

4. Dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Jak je již naznačeno v předchozích kapitolách, mezi vládními stranami panoval alespoň zpočátku v zásadě soulad ve věci samotné podstaty otázky znárodnění dolů a klíčového průmyslu.

Samotné znění dekretu a základní parametry znárodnění průmyslu se začaly rodit na půdě ministerstva průmyslu, které v té době vedl sociální demokrat Bohumil Laušman. Na ministerstvu vznikla ústřední pracovní komise pro znárodnění průmyslu vedená přímo ministrem Laušmanem. Tato ústřední pracovní komise se dále členila na sedm odborných subkomisí, které představovaly jednotlivé průmyslové obory (nerostné bohatství, průmysl stavebních hmot, zbrojní průmysl, energetika, chemický průmysl, hutnictví, kovodělný a strojírenský průmysl). Dále byla zřízena jedna zvláštní koordinační subkomise, jež měla za úkol soustředit výsledky prací jednotlivých subkomisí a redigovat vzešlé legislativní návrhy.¹⁹⁰

Svůj podíl na přípravě znárodnění měla i Ústřední rada odborů, Státní plánovací komise, Hospodářská rada, Ústřední svaz československého průmyslu, Národní banka, České vysoké učení technické, předsednictvo vlády a ministerstva. V ústřední pracovní komisi pro znárodnění průmyslu zasedli zástupci jednotlivých stran Národní fronty, a to zejména Ludvík Frejka za KSČ, Emanuel Šlechta za národní socialisty, Vojtěch Erban a František Šembera za sociální demokraty a Vladimír Červenka za lidovce. Mezi další význačné členy ústřední komise patřil zástupce z pověřenectva průmyslu Slovenské národní rady, Ján Bušniak, Oldřich Berger a mnozí další.¹⁹¹

Již zmiňovaná koordinační komise se poprvé sešla dne 24. července 1945, měla mít 15 členů, přičemž jejím předsedou byl Karel Maiwald. Zastoupení v ní měly rovněž strany Národní fronty a důležitou roli sehrál též právník Josef Táborský, který měl na starosti legislativní aspekty.¹⁹²

Během práce jednotlivých komisí se zprvu počítalo s tím, že znárodnění průmyslu bude provedeno více dekrety, a to na půdorysu jednotlivých subkomisí.¹⁹³ V druhém srpnovém týdnu roku 1945 však bylo na půdě koordinační komise dohodnuto, že proces znárodnění bude realizován jedním obecným dekretem o znárodnění dolů a klíčových průmyslových podniků.¹⁹⁴

Stále se však v rámci jednotlivých komisí a subkomisí horečně diskutovalo o základních kritériích znárodněvací politiky, především pak o tom, zda znárodnit podniky toho konkrétního

¹⁹⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 174.

¹⁹¹ *Ibidem*. s. 175.

¹⁹² *Ibidem*. s. 175.

¹⁹³ *Ibidem*. s. 176.

¹⁹⁴ *Ibidem*. s. 179.

odvětví *en bloc* či stanovit bližší určující podmínky. Mimo to se jednalo o specifickém postavení Slovenska, kde těžký průmysl prakticky neexistoval, dále o problematice náhrad či budoucím právním postavení znárodněných podniků.¹⁹⁵

S bližším se koncem prací komisí čím dál, tím více problematika znárodnění získávala politický aspekt, a to i v souvislosti s kampaní pro nepřímé volby do Prozatímního Národního shromáždění. Do role největšího podporovatele znárodnění se pasovala KSČ, která jej ústy svého předsedy Klementa Gottwalda prezentovala za program národní a demokratické revoluce.¹⁹⁶

V podobných intencích se pohybovala i aktivita Ústřední rady odborů, organizaci velmi blízko názorově i personálně KSČ. Ta svolala na 23. srpna 1945 manifestační aktiv zástupců závodních rad v Praze, a to pod heslem „*Pracující lid všemi silami podporuje činnost vlády směřující k znárodnění bank a průmyslu*“. Aktiv se konal za účasti premiéra Fierlingera a dalších členů vlády, předsedy ÚRO Zápotockého a představitelů všech politických stran Národní fronty. Hlavní referát přednesl ministr Laušman, který oznámil konec prací na osnově dekretu a seznámil posluchače s připravovanou koncepcí. Po něm si vzali slovo představitelé jednotlivých stran Národní fronty a vyjádřili podporu navrhovanému znění dekretu. Jako poslední se ujal slova Zápotocký, který shrnul předchozí vystoupení se slovy: „*Návrh zestátnění nemůže být tedy již zhoršen, neboť není nikoho, kdo by jej zhoršit chtěl*“.¹⁹⁷

Politickým účelem této akce bylo jednoznačně vyvinout tlak na vládu, která měla o návrhu dekretu definitivně rozhodnout.

Ministr Laušman pak předložil vládě k projednání osnovu dekretu 10. září 1945.¹⁹⁸ Ve svém průvodním listě pak Laušman vymezil nejspornější pasáže předkládané osnovy.

Ministerstva vnitra a financí vyjádřila námitky ve věci znárodnění energetických podniků s účastí územních samosprávných celků a požadovala, aby tyto podniky znárodnění nepodléhaly. Ministerstvo spravedlnosti zase nesouhlasilo s tím, aby se znárodněval veškerý majetek koncernových podniků a dále ve věci kompenzací je proti, aby se do výpočtu náhrady nezahrnovala hodnota ještě nevytěženého nerostného bohatství.¹⁹⁹

Je až s podivem, že ministr Laušman se ve svém průvodním listu věnoval otázkám, které ve srovnání s budoucími záležitostmi projednávanými na půdě vlády působí marginálně.

¹⁹⁵ Ibidem. s. 179-183.

¹⁹⁶ Ibidem. s. 184-185.

¹⁹⁷ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 108-109.

¹⁹⁸ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 513.

¹⁹⁹ Ibidem. s. 513.

4.1. Projednávání dekretu ve vládě

Na program schůze vlády se projednávání předložené osnovy dekretu dostalo dne 13. září 1945.²⁰⁰

Hned během této první schůze nastaly mezi členy vlády spory. Adolf Procházka, ministr zdravotnictví, za lidovou stranu prohlásil, že jsou pro zestátnění průmyslových podniků s celostátním významem, současně ale pro uskutečnění znárodnění po etapách. Dále lidovci požadovali doplnění důvodové zprávy o ekonomická data a podklady. Z těchto důvodů prý ministři za lidovou stranu nemohou znění osnovy v současné podobě podpořit.²⁰¹

S tímto stanoviskem vyjádřili nesouhlas premiér Fierlinger i jeho náměstek Gottwald, kteří shodně tvrdili, že předmětné podniky jsou všechny pod národní správou a není možné tento stav právní nejistoty prodlužovat.²⁰²

Ministr Ursíny, jménem slovenských demokratů vyjádřil rovněž věcné výhrady k osnově a zdůraznil, že jde o překročení rámce vládního programu, dále potom zkritizoval nedostatečné konzultování znění osnovy se Slovenskou národní radou.²⁰³

Spory o podobu dekretu často proti sobě postavili politické strany tzv. socialistického bloku (komunisté, národní socialisté a sociální demokraté), proti nimž stáli lidovci a slovenští demokraté.

Neshody ve vládě panovaly především na tom, jaké podniky spadají do kategorie „*klíčových*“, na hranici velikosti podniků (určena obvykle počtem zaměstnanců či rozsahem výroby), které měly být znárodněny, dále se také diskutovala problematika znárodnění a náhrad za podniky se zahraničním kapitálem.²⁰⁴

Tyto sporné body vyústily v nové kolo vyjednávání na jejichž základě byly postupně předloženy vládě upravované osnovy dekretu.²⁰⁵

Nakonec se však podařilo dosáhnout kompromisu, a tak definitivní podoba dekretu byla vládou jednomyslně schválena dne 15. října 1945. Dne 24. října 1945 jej pak svým podpisem opatřil i prezident Beneš.²⁰⁶ Tři dny nato, 27. října 1945 se dekret stal účinným.²⁰⁷

Dekret následně prošel během let řadou novelizací, přičemž jednou z nejvýznamnějších byla ta provedená zákonem č. 114/1948 Sb. v rámci druhé, poúnorové, etapy znárodnění. Dále potom zákony č. 86/1950 Sb., č. 106/1950 Sb. a č. 105/1990 Sb.

²⁰⁰ Ibidem. s. 527.

²⁰¹ Ibidem. s. 528-529.

²⁰² Ibidem. s. 529.

²⁰³ Ibidem. s. 529.

²⁰⁴ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 193.

²⁰⁵ Ibidem. s. 194-195.

²⁰⁶ KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. s. 38.

²⁰⁷ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. s. 18.

4.2. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Dnem účinnosti dekretu č. 100/1945 Sb. byly znárodněny zestátněním doly (dle dikce § 1 odst. 1 čís. 1. dekretu jimi byly podniky provozované podle obecného horního zákona, báňská oprávnění podle §§ 22 a 41 obecného horního zákona a práva majitelů pozemků podle § 1, záhlaví I, částky VII dočasných soudních pravidel z roku 1861, platných na území Slovenska). Stejný osud pak postihl klíčové podniky působící v energetice, železářny, ocelárny, hutě na barevné kovy, válcovny, lisovny, tažírny kovů či zbrojovky. Zestátněna byla také výroba gramofonových desek, celulosy a z velké části chemický a chemicko-farmaceutický průmysl.²⁰⁸

Zestátnění postihlo i další oblasti. Dekret pro další obory stanovil různé mezní hranice počtu zaměstnanců či objemu výroby (pro výrobce skla), jejímž překročením stanovený podnik podléhal znárodnění. Hranice 500 zaměstnanců byla stanovena pro podniky průmyslu kovodělného, elektrotechnického, oděvního, jemné mechaniky, optiky a tkalcovny bavlny. Hranice 400 zaměstnanců platila pro slévárny, přádelny bavlny, tkalcovny vlny, hedvábí a umělých vláken a obuvnictví. Hranice 300 zaměstnanců se stanovila pro podniky dřevozpracujícího průmyslu či papírny, hranice 200 zaměstnanců platila pro výrobu cihlářského zboží a podniky zušlechťovacího textilního průmyslu. Nejnižší hranice 150 zaměstnanců se uplatnila v pilařství a u podniků vyrábějících stavební a technickou keramiku, porcelán či kachlové zboží.²⁰⁹

Počty zaměstnanců, z nichž se pro účely tohoto dekretu vycházelo, byly stanoveny jako průměrné stavy zaměstnanců k 1. lednu 1942 až 1. lednu 1944, a to pro těžký průmysl. U lehkého průmyslu byly relevantní stavy k 1. lednu 1938 až 1. lednu 1940. Toto rozlišení mělo zcela praktický význam, jelikož u těžkého průmyslu dosáhla zaměstnanost vrcholu až s koncem války, a tak došlo ke zvýšení počtu znárodněvaných podniků. U lehkého průmyslu byl naopak trend opačný.²¹⁰ Jako podklad pro určení počtu zaměstnanců sloužily stavy vykazované nositeli veřejného sociálního pojištění.²¹¹

S výjimkou dolů či ložisek nerostného bohatství, dekret v ustanovení § 1 odst. 3 písm. b) umožňoval podnik, který měl dle dikce dekretu znárodnění podléhat, ze znárodnění vyjmout, a to

²⁰⁸ § 1 odst. 1 dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

²⁰⁹ Ibidem. § 1 odst. 1.

²¹⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 209-210.

²¹¹ § 1 odst. 2 dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

na základě rozhodnutí vlády učiněného na návrh ministra průmyslu, příp. na Slovensku na návrh ministra průmyslu v dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod.

Ustanovení § 1 odst. 3 písm. a) stanovilo další výjimku, a to vynětí podniků výdělkových a hospodářských společenstev (družstev), včetně těch podniků, které společenstvům patřily po 29. září 1938.

Zvláštní proceduru vynětí ze znárodnění upravovalo ustanovení § 1 odst. 3 písm. c). Podle tohoto ustanovení se znárodnění vyhly podniky, které ministr průmyslu v dohodě s ministrem financí, na Slovensku po dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod a po slyšení pověřence pro finance, vyloučí ze znárodnění, a to za účelem zastavení jeho provozu. Tomuto rozhodnutí muselo předcházet usnesení vlády, že provozování daného podniku není ve veřejném zájmu.

Znárodněním přešlo vlastnické právo k podnikům na stát. Rozsah znárodnění stanovila především ustanovení § 4 odst. 2, 3, 4 a 5. Znárodněním podléhaly veškeré nemovité věci, zařízení sloužící provozu podniku, jakož i veškeré příslušenství podniku (patenty, licence, živnostenská oprávnění, známky, vzorky, směnky, cenné papíry, vkladní knížky, hotovosti a pohledávky k podniku náležící). Dále též všechny dokončené i nedokončené výrobky, zásoby, hmoty, ložiska a naleziště surovin. Zároveň se znárodněným podnikem znárodněním podléhaly i veškeré pomocné podniky a závody, které patřily stejnému vlastníku a dále rovněž podniky a závody, jež tvořily se znárodněným podnikem „*nerozlučný hospodářský celek*“.²¹²

U podniků, které byly ve vlastnictví zvláště kapitálově silných obchodních korporací, obchodních korporací se značným počtem kapitálových účastníků či korporací, jejichž podnikatelské aktivity zahrnovaly širokou oblast, se znárodněval veškerý jejich majetek, jakož i koncernové podniky, ve kterých vlastnily nadpoloviční většinu kapitálu či nad kterými vykonávaly rozhodující vliv. U ostatních vlastníků se znárodněvaly jen ty podniky a majetky, kterých nebylo nezbytně zapotřebí k provozu podniků, které znárodněním dle dekretu podléhaly.²¹³

Jak je již naznačeno výše, znárodněním nastávalo účinností dekretu *ex lege*, následně znárodněvací vyhlášky ministra průmyslu, na Slovensku vydávané v dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod, vydávané dle § 3 odst. 4 v Úředním listě (Úradnom vestniku) tak měly jen deklaratorní význam.²¹⁴ Avšak např. hned v předchozím odstavci se vyskytuje několik právně

²¹² § 4 odst. 2 a 3 dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

²¹³ Ibidem. § 4 odst. 4 a 5.

²¹⁴ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. s. 41.

neurčitých pojmů, a proto i tyto vyhlášky byly důležité, jelikož stanovily danou věc na jisto. Velký význam měly též v hraničních případech ve vztahu k počtu zaměstnanců.²¹⁵

Dekret mimo samotného znárodnění zakotvil též monopol státu zejména v oblasti dolování, výroby elektřiny, gramofonových desek a zbrojního průmyslu. S výjimkou dolů mohla vláda toto oprávnění následně přenést na jinou fyzickou či právnickou osobu, a to na návrh ministra průmyslu, na Slovensku ministra průmyslu v dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod.²¹⁶

Po vyhlášení dekretu měly znárodněné podniky relativně samostatné a na majetku státu nezávislé postavení, a to do doby jejich včlenění do národního podniku.²¹⁷ Co se však týče samotných korporací, bývalých vlastníků znárodněných podniků, ty existovaly dále. Tyto společnosti následně byly oprávněny žádat o náhradu, nabývat majetek či provozovat podnik nepodléhající znárodnění.²¹⁸

Vplynutím majetkové podstaty znárodněného podniku do podniku národního, vstupoval národní podnik do závazků znárodněného podniku. Stát samotný však za závazky znárodněného podniku neručil.²¹⁹ To znamenalo, že do doby převzetí majetkové podstaty znárodněného podniku národním podnikem, stát převzal pouze aktiva znárodněného podniku a dosavadnímu vlastníku tak prozatím zůstaly pasiva.²²⁰

§ 6 přiznával právo národním podnikům odporovat ve lhůtě jednoho roku od převzetí podniku taková právní jednání, jež učinily vlastníci znárodněním dotčených podniků po 29. srpnu 1944, a to v úmyslu poškodit či ztížit znárodnění průmyslu.

Ustanovení §§ 7 a následující upravovala problematiku náhrad. § 7 však explicitně vylučoval nárok na náhradu Německé říše, Království maďarského, německých a maďarských právnických osob veřejného i soukromého práva. To samé platilo i pro fyzické osoby německé a maďarské národnosti, přičemž byla stanovena výjimka pro ty, které prokázaly, že zůstaly věrné Československu, nikdy se neprovinily vůči českému a slovenskému národu a ty, které se buď účastnily bojů za osvobození nebo trpěly pod nacistickým či fašistickým terorem. Dekret dále zapovídal vyplacení náhrad zrádcům a kolaborantům.²²¹

²¹⁵ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 249.

²¹⁶ § 3 dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

²¹⁷ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. s. 19. O tom blíže již v kapitole 1.4.

²¹⁸ *Ibidem*. s. 37.

²¹⁹ § 5 dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

²²⁰ TRNEC, Miloslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. roč. VII., č. 11-12*. s. 959.

²²¹ § 7 odst. 1. dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

Pravomoc rozhodnout o tom, kdo spadal do výše zmíněných kategorií příslušela ministru průmyslu v dohodě s věcně příslušnými ministry a na Slovensku v dohodě s věcně příslušnými pověřenci. Mimořádně mohla vláda nařízením stanovit, že ačkoliv určitá osoba spadala do jedné z kategorií výše, náhrada jí i tak bude zčásti nebo zcela vyplacena.²²²

Výše náhrady náhrady odpovídala obecné ceně znárodněného majetku stanovené dle úředních cen platných ke dni vyhlášení dekretu a nebylo-li těchto cen, tak úředním odhadem. Rozhodný den vzhledem k rozsahu majetku, byl den převzetí znárodněného majetku národním podnikem. Nepřihlíželo se však hodnotě nevytěženého nerostného bohatství, báňských oprávnění či k majetku sloužícího sociálním, vzdělávacím nebo obdobným účelům.²²³

Náhrada se poskytovala v cenných papírech, hotovosti nebo v jiných hodnotách. Cenné papíry byly vydávány Fondem znárodněného hospodářství, přičemž stát za ně ručil. Tento fond zabezpečoval vyplácení náhrad, o nichž rozhodl ve správním řízení ministr průmyslu v dohodě s ministrem financí ana Slovensku v dohodě s pověřenci pro průmysl a obchod a pro finance.²²⁴

Dekret upravil v ustanovení § 11 i jistý materiální korektiv při vyplácení náhrad. Tímto korektivem byly příspěvky fakultativně poskytnuté rozhodnutím vlády nad rámec poskytnuté náhrady. Tento příspěvek se mohl poskytnout právníkům osobám veřejného i soukromého práva, které sloužily výhradně veřejným účelům a utrpěly znárodněním vážnou ztrátu. Obdobně to platilo i pro fyzické osoby, které utrpěly znárodněním vážnou ztrátu, jejímž důsledkem bylo ohrožení jejich výživy nebo výživy osob, o něž dle zákona či z mravní povinnosti pečovaly.

Ustanovení §§ 12 až 26 upravovala právní postavení, zřizování a organizaci národních podniků. Národní podniky se zřizovaly vyhláškou ministra průmyslu uveřejněnou v Úředním listě (Úradnom vestniku), a to v dohodě s ministrem financí, na Slovensku pak ještě v dohodě s pověřenci pro průmysl a obchod a pro finance.²²⁵ Vláda byla §§ 23 až 26 dekretu zmocněna vydat nařízení, které mělo upravovat podrobněji strukturu a fungování národních podniků. V návaznosti na to bylo dne 15. ledna 1946 vydáno nařízení č. 6/1946 Sb., jímž byl vydán Statut národních podniků průmyslových.

Základní hierarchie ve znárodněných sektorech průmyslu dle tohoto dekretu a Statutu byla stanovena takto: národní podnik – ústřední (na Slovensku oblastní) orgán – ministerstvo průmyslu (na Slovensku ještě za účasti pověřence pro průmysl a obchod) – vláda.²²⁶

²²² Ibidem. § 7 odst. 5 a 6.

²²³ Ibidem. § 8 odst. 2 a 3.

²²⁴ Ibidem. § 9 odst. 1 a 3 a § 10 odst. 1 a 3.

²²⁵ Ibidem. § 12 odst. 1 a 2.

²²⁶ FAFL, Zdeněk. *Znárodnění průmyslu bank a pojišťoven*. s. 13.

V čele národních podniků stál ředitel, který předsedal představenstvu, které tvořily zástupci státu a zaměstnanci podniku.²²⁷ Za zmínku rozhodně stojí poněkud zvláštní vztah mezi představenstvem a ředitelem, ten byl založen na vzájemné kontrole obou orgánů, přičemž oba tyto orgány se dělily i o vedení podniku. Ředitel mj. zastupoval podnik navenek či vykonával usnesení představenstva (§ 20 dekretu), představenstvo např. oprávněno udělovat prokuru či rozhodovat o ustanovení právního zástupce (§ 8 Statutu).

Zaměstnanci neměli postavení státních zaměstnanců, a proto jejich pracovní a platové poměry upravovaly předpisy pro zaměstnance v soukromoprávním poměru.²²⁸

Při své činnosti se měly národní podniky řídit zásadami obchodního podnikání. Přebytky svých výtěžků odváděly národní podniky do státního rozpočtu, přičemž zároveň platilo, že stát neručil za jejich závazky.²²⁹ K odvádění těchto přebytků sloužil zvláštní vyrovnávací účet ministerstva financí, který dále sloužil případnému krytí bilančních ztrát a byly zde také akumulovány státní dotace na investice.²³⁰ Jednotlivým ministerstvům pak připadla dozorčí funkce.²³¹

Pro jednotlivá hospodářská odvětví byly stanoveny ústřední orgány, kterým byly dle § 32 odst. 2 statutu národních podniků průmyslových podřízeny jednotlivé národní podniky v daném oboru. Těmito ústředními orgány byly:

- a) Československé doly, národní podnik,
- b) Československé energetické závody, n. p.,
- c) Československé hutě, n. p.,
- d) Československé závody kovodělné a strojírenské, n. p.,
- e) Československé chemické závody, n. p.,
- f) Československé keramické závody, n. p.,
- g) Československé sklářské závody, n. p.,
- h) Československé závody pro papír a celulosu, n. p.,
- i) Československé závody dřevozpracující, n. p.,
- j) Československé textilní závody, n. p.,
- k) Československé závody kožedělné a gumárenské, n. p.

²²⁷ § 20 odst. 1 a § 21 odst. 1. dekretu č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, ve znění ke dni 27. října 1945.

²²⁸ TRNEC, Miloslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. roč. VII., č. 11-12. s. 997.*

²²⁹ Ibidem. § 18 odst. 1 a 2.

²³⁰ PRŮCHA, Václav, Rudolf OLŠOVSKÝ a kol. *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955. s. 317.*

²³¹ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. s. 212-213.*

Mezi kompetence těchto ústředních orgánů patřilo zejména jednotné vedení, jmenování a odvolávání ředitelů a 2/3 členů představenstva podřízených národních podniků a další.²³²

Pro Slovensko pak byly zřizovány oblastní orgány.²³³

Dekret dále upravoval situaci, kdy po znárodnění podniku ještě nenastalo vnesení jeho majetkové podstaty do národního podniku. Jednalo se o tzv. prozatímní správu. V zásadě počítal se dvěma možnými scénáři. Tím prvním bylo zastupování podniku navenek národním správcem, a to v případě, byla-li na daný podnik uvalena národní správa dle dekretu č. 5/1945 Sb. či na Slovensku dle nařízení Slovenské národní rady č. 50/1945 Sb. n. SNR. Nebyla-li národní správa uvalena, zastupovali podnik navenek (bývalí) vlastníci podniků, v případě právnických osob pak jejich statutární orgány. Pro správce platilo, že musí funkci vykonávat s péčí řádného hospodáře v souladu s ustanoveními dekretu č. 100/1945 Sb, jinak odpovídali za škodu. Za výkon funkce jim náležela přiměřená odměna.²³⁴

Předposlední oddíl dekretu obsahoval speciální trestněprávní ustanovení, která měla pod hrozbou postihu zabezpečit hladký průběh znárodnění. § 31 odst. 1 zaváděl zvláštní skutkovou podstatu pletich, jichž se měl dopustit ten, kdo úmyslně znárodnění podniku zmařil či zvýšenou měrou stížil. Za to pachateli hrozil těžký žalář, a to v délce od jednoho do pěti let a trest na penězích až do výše 10 milionů korun, v působnosti trestního zákona dále hrozil trest ztráty úřadu a dočasného odnětí politických práv. Za ostatní porušení dekretu hrozil dle § 31 odst. 2 správní postih, a to trest na penězích do 5 milionů korun a/nebo trest na svobodě v délce trvání do šesti měsíců.

4.3. Dopad dekretu a znárodnění Škodových závodů

Z. Nešpor uvádí, že během první vlny znárodnění bylo do října roku 1946 celkově zestátněno 2 387 průmyslových podniků (nepočítaje v to podniky potravinářského průmyslu) a z jejich majetkových podstat posléze vytvořeno 241 národních podniků.²³⁵

V. Lhota uvádí, že koncem roku 1946 bylo v resortu ministerstva průmyslu zestátněno 2 083 podniků, přičemž k tomu nutno přičíst dalších 204 podniků, které byly znárodněny z důvodu koncernové závislosti a úzkých hospodářských vztahů.²³⁶

²³² BERGER, Oldřich Eduard. *Velké dílo: Hospodářsko-politický profil československého znárodnění*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1946, s. 85.

²³³ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 254.

²³⁴ § 27 dekretu č. 100/1945 Sb.

²³⁵ NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. s. 40.

²³⁶ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 206.

Toto číslo nicméně nebylo konečné, protože proces znárodnění pokračoval tzv. doplňkovými vyhláškami ministerstva průmyslu.²³⁷ Tím došlo i ke zvýšení počtu národních podniků, kdy k roku 1947 jich bylo celkem 321 (pouze v oblasti dolů a klíčového průmyslu).²³⁸

Pro ilustraci procesu znárodnění, jež proběhlo na základě dekretu č. 100/1945 Sb., jsem vybral Škodovy závody, podnik s více než stoletou historií, který si svůj stěžejní význam pro tuzemské hospodářství zachoval až do dnešních dnů.

Základ podniku byl položen již roku 1859, v němž hrabě Valdštejn rozhodl, že přesune část výroby ze sedlecké strojírný a železárný do Plzně. Roku 1866 nastoupil jako vrchní inženýr do Valdštejnovy plzeňské strojírný Emil Škoda. Škoda měl s továrnou velké plány, a tak ji roku 1869 od Valdštejna koupil. Její portfolio výrobků zahrnovalo původně parní stroje, vybavení pro lihovary či pivovary a mnohé další strojírenské výrobky. Se Škodovým převzetím společnosti se začalo i s produkcí zbraní a střeliva. Roku 1899 se původně rodinný podnik přeměnil na akciovou společnost. Rok nato Emil Škoda zemřel.²³⁹

Díky zbrojní produkci zaznamenala společnost velký vzestup během první světové války. V období první republiky, přes různé periperie, rozvoj společnosti pokračoval a postupně se Škoda stala největším průmyslovým podnikem meziválečného Československa. Součástí koncernu se stala mladoboleslavská automobilka Laurin a Klement, dále závody v Praze-Smíchově, Brně, Hradci Králové, Hrádku u Rokycan, Komárně, Dubnici nad Váhom či uhelné doly v mostecké a plzeňské pánvi. Akciový podíl Škoda vlastnila také např. v Avii Praha, Omnipolu či Zbrojovce Brno.²⁴⁰

V průběhu druhé světové války byla Škoda včleněna do koncernu Reichswerke Hermann Göring a díky své produkci zbraní se stala několikrát terčem spojeneckých náletů.²⁴¹

Po skončení druhé světové války byla na podnik uvalena národní správa.²⁴²

Dnem účinnosti dekretu č. 100/1945 Sb., byly Škodovy závody znárodněny. To bylo následně deklaratorně potvrzeno i vyhláškou ministerstva průmyslu.²⁴³ Tato vyhláška Škodovy závody klasifikovala jako podnik spadající do kategorie podniků definovaných v § 1 odst. 1 č. 3,

²³⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodněné k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 253.

²³⁸ MRÁZEK, Otakar. Course and results of the nationalization of industry. In: JECH, Karel. *The Czechoslovak economy 1945-1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, s. 102.

²³⁹ NOHOVCOVÁ, Ladislava, Petr MAZNÝ a Milan ŠRÁMEK. *150 let společnosti Škoda ve fotografiích a dokumentech: 150 years of Škoda in photographs and documents*. Plzeň: Starý most, 2009. ISBN 978-80-87338-00-1. s. 6.

²⁴⁰ Ibidem. s. 7.

²⁴¹ Ibidem. s. 7.

²⁴² VALENTOVÁ, Vendulka. *Vývoj právní formy Škodových závodů v Plzni v letech 1859–1946*. Praha: Disertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2015, s. 178.

²⁴³ Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 100 ze dne 27.12.1945/Ú.l. částka 13 z 24. 1. 1946.

4, 6 a 7 dekretu č. 100/1945 Sb. (tj. jako železářnu, ocelárnu a válcovnu oceli, dále pak jako slévárnu šedé, ocelové, kujné litiny s více než 400 zaměstnanci, podnik kovodělného průmyslu s více než 500 zaměstnanci a konečně jako klíčový podnik ve zbrojním průmyslu).²⁴⁴

Z důvodu kapitálové síly Škody se na ni plnou vahou uplatnilo ustanovení § 4 odst. 4 zmiňovaného dekretu (znárodnil se veškerý její majetek a všechny koncernové podniky, v nichž držela nadpoloviční kapitálový podíl či na ně měla rozhodující vliv) a nikoli pouze jen řekněme „standardní“ ustanovení § 4 odst. 2 a 3 (o tom viz podrobněji v předchozí kapitole).²⁴⁵

Při procesu včleňování majetkové podstaty Škody do nově vzniknuvšího národního podniku, došlo k rozdělení její majetkové podstaty do vícero národních podniků, které vesměs odpovídaly danému hospodářskému oboru. Z původně jednotného koncernu tak byl vyčleněn mj. závod v Hrádku u Rokycan, doly Hrabák – Čepirohy, Krimich – Tlučná, Kyšice a Ejpovice, kapitálová účast na společnosti Omnipol či mladoboleslavská automobilka.²⁴⁶

Ze zbývajících majetkové podstaty znárodněného podniku byly ke dni 1. ledna 1946 vytvořeny Škodovy závody, národní podnik, a to na základě vyhlášky²⁴⁷ a zřizovací listiny ministerstva průmyslu.²⁴⁸ Vyhláškou byl krom jiného stanoven předmět podnikání, složení představenstva a s ohledem na § 32 statutu národních podniků průmyslových též ústřední orgán pro průmysl kovodělný a strojírenský, jemuž byly Škodovy závody podřízeny, tímto orgánem byly Československé závody kovodělné a strojírenské, národní podnik.²⁴⁹

V průběhu roku 1946 a následně během druhé etapy znárodnění v roce 1948, byly do Škodových závodů začleněny další majetkové podstaty znárodněných podniků.²⁵⁰

²⁴⁴ VALENTOVÁ, Vendulka. *Vývoj právní formy Škodových závodů v Plzni v letech 1859–1946*. s. 179.

²⁴⁵ Ibidem. s. 179.

²⁴⁶ Ibidem. s. 180.

²⁴⁷ Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 1312 ze dne 7. 3. 1946 pod č. 104/Ú. I. I., částka 86 z 18. 5. 1946.

²⁴⁸ Zřizovací listina ministerstva průmyslu ČSR č.j. IV/4-234334/46 ze 7.3.1946.

²⁴⁹ VALENTOVÁ, Vendulka. *Vývoj právní formy Škodových závodů v Plzni v letech 1859–1946*. s. 181.

²⁵⁰ Ibidem. s. 181.

5. Dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského

Diskuse o znárodnění v oblasti potravinářského průmyslu do značné míry navazovaly na ty, které se vedly o znárodnění dolů a klíčových průmyslových podniků. Oproti nim se nicméně odlišovaly v tom, že přípravy probíhaly na ministerstvu výživy, které vedl ministr za sociální demokracii Václav Majer (tj. spolustraníkem ministra průmyslu Laušmana).²⁵¹

Přesto byly původní plány takové, že znárodnění potravinářství bude včleněno spolu se znárodněním dolů a klíčového průmyslu do jednoho dekretu.²⁵²

Ministerstvo výživy v rámci příprav konzultovalo koncepci znárodnění především s experty z hospodářské skupiny potravinářského průmyslu Ústředního svazu čsl. průmyslu a Ústřední radou odborů. Problematika se paralelně řešila i uvnitř politických stran.²⁵³

ÚRO volala mj. po zestátnění všech velkých potravinářských podniků, dále pak cukrovarů či pivovarů. Byla dále proti možnosti využití družstevních forem vlastnictví, čímž kopírovala politiku KSČ.²⁵⁴

Menší rozsah znárodnění a širšího využití družstevních forem naopak ve větší či menší míře podporovali experti z Ústředního svazu čsl. průmyslu, lidovci, slovenští demokraté i někteří sociální demokraté a národní socialisté.²⁵⁵

Na úrovni vlády počala rozprava o znárodnění potravinářského průmyslu dne 27. září 1945.²⁵⁶ Současně se s tím přesunuly na jednání vlády i diskutované rozpory ohledně znárodnění potravinářství.

Během jednání vlády se tak opět vedly spory o tom, zda zvolit zestátnění či družstevnictví. Nepanovala shoda ani o oborech, které mají podléhat znárodnění zcela, hranici počtu zaměstnanců a objemu výroby (především u pivovarů) rozhodné pro znárodnění a dalších záležitostech. Specifická pozornost se při rokováních upřela mj. na cukrovary.²⁵⁷

U cukrovarů a rafinerií cukru se polemizovalo ve vládě o jejich zestátnění či združstevnění. Nakonec vláda dospěla ke kompromisu, který zněl, že tzv. rolnické cukrovary a rafinerie cukru budou přeměněny na družstva, ve kterých měli mít účast zemědělci, zaměstnanci a stát. Rolnické

²⁵¹ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 197.

²⁵² LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 154.

²⁵³ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 197.

²⁵⁴ *Ibidem* s. 198.

²⁵⁵ *Ibidem*. s. 198.

²⁵⁶ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 154.

²⁵⁷ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 674 a násl.

cukrovary a rafinerie cukru byly pak dle § 1 odst. 3 písm. b) dekretu č. 101 Sb. z roku 1945 takové, v nichž většinu akciového podílu k 1. lednu 1945 vlastnili pěstitelé řepy hospodařící na orné půdě do výměry 50 hektarů. Ostatní cukrovary se měly podle tohoto kompromisu zestátnit.²⁵⁸

Dne 11. října 1945 vláda definitivně rozhodla, že znárodnění potravinářského průmyslu bude provedeno zvláštním samostatným dekretem a následně 17. října osnovu s konečnou platností schválila.²⁵⁹ Dne 24. října jej podepsal prezident Beneš a 27. října se dekret stal účinným.²⁶⁰

Během tzv. druhé vlny znárodnění byl dekret novelizován a rozšířen zákonem č. 115/1948 Sb. Druhou a dosud poslední změnu zaznamenal dekret zákonem č. 108/1950 Sb.

5.1. Znárodnění potravinářského průmyslu

Ačkoliv bylo rozhodnuto o vydání samostatného dekretu pro znárodnění potravinářského průmyslu, byla mezi ním a dekretem o znárodnění dolů a klíčového průmyslu výrazná provázanost. Ve věcech náhrad (§ 7 dekretu č. 101/1945 Sb.), sankcí či prozatímní správy (§ 24 dekretu č. 101/1945 Sb.) bylo přímo odkazováno na právní úpravu obsaženou v dekretu č. 100/1945 Sb. V mnoha dalších ohledech obsahoval dekret č. 101 Sb. úpravu analogickou k dekretu č. 100 Sb.

Účinností dekretu č. 101/1945 Sb. byly znárodněny, s již zmiňovanou výjimkou, cukrovary, dále pak průmyslové lihovary, rafinerie lihu, pivovary (pouze ty s výstavem nad 150 tisíc hektolitrů za rok 1937), mlýny (pouze ty s denní výkonností alespoň 60 tun obilí ke dni účinnosti dekretu), podniky na výrobu umělých jedlých tuků (pouze ty s více než 150 zaměstnanci) a podniky na výrobu čokolády a cukrovinek (pouze ty s více než 500 zaměstnanci).²⁶¹

Pro stanovení počtu zaměstnanců se v obou případech postupovalo shodně, vzaly se průměrné počty zaměstnanců v období od 1. ledna 1938 do 1. ledna 1940. Tyto průměrné hodnoty se zjišťovaly stejně jako u dekretu č. 100 Sb., a to podle veřejného sociálního pojištění.²⁶²

Co se týče výjimek, tak ty byly stanoveny v ustanovení § 1 odst. 3 dekretu č. 101/1945 Sb. a byly obdobné vzhledem k úpravě v dekretu č. 100. Vyňaty ze znárodnění byly opět podniky společenstva výtěžkového a hospodářského (družstva). Vláda mohla též vyjmout podnik ze znárodnění, v tomto případě však na návrh ministra výživy po dohodě s ministrem zemědělství, na Slovensku pak po dohodě s pověřencem pro výživu a zásobování. Vláda též mohla rozhodnout,

²⁵⁸ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 163.

²⁵⁹ *Ibidem*. s. 164.

²⁶⁰ *Ibidem*. s. 184-185.

²⁶¹ § 1 odst. 1 dekretu č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, ve znění ke dni 27. října 1945.

²⁶² *Ibidem*. § 1 odst. 1 a 2.

že další provoz podniku není ve veřejném zájmu, v tom případě vyloučil ministr výživy podnik ze znárodnění za účelem zastavení jeho provozu, a to v dohodě s ministrem financí, na Slovensku v dohodě s pověřencem pro výživu a zásobování a po slyšení pověřence pro finance.

Právo deklaratorně vyhlásit seznamy znárodněných podniků v Úředním listě (Úradnom vestníku) bylo svěřeno ministru výživy, na Slovensku ještě v dohodě s pověřencem pro výživu a zásobování.

Na těchto několika příkladech lze názorně ilustrovat zmiňovanou analogii dekretu č. 101 Sb. k dekretu č. 100 Sb. V rámci dalšího výkladu se tak dále zaměřím na tyto odchylky a rozdíly. V dekretu o znárodnění potravinářského průmyslu vstupoval namísto ministra průmyslu (na Slovensku za účasti pověřence pro průmysl a obchod) ministr výživy (za účasti slovenského pověřence pro výživu a zásobování), jinak až na drobné odchylky šlo o kopírování právní úpravy (rozsah znárodnění, zčásti i úprava národních podniků). Podobně jako v případě dolů a klíčových průmyslových podniků, bylo vydáno nařízení vlády č. 77/1946 Sb., kterým se vydal Statut národních podniků potravinářských.

Dekretem č. 101 Sb. byl zakotven monopol státu v oblasti průmyslových lihovarů, rafinerií lihu, dále pak cukrovarů a rafinerií cukru (zde však s výjimkou rolnických cukrovarů a rafinerií cukru). Toto své monopolní právo stát mohl následně převést na ostatní subjekty.²⁶³

Odklon od dekretu č. 100 Sb. znamenala úprava problematiky včleňování majetkové podstaty znárodněných podniků do národních podniků. Do národních podniků tak nebyly včleňovány pouze podstaty znárodněných a státních podniků, jak tomu bylo v dekretu č. 100 Sb., nýbrž explicitně i konfiskované podstaty průmyslových podniků toho konkrétního oboru. U těchto konfiskátů se přitom nehledělo na počet zaměstnanců ani objem výroby. Tímto ustanovením tak dekret č. 101 Sb. dopadl i na značnou část menších a středních podniků, čímž se výrazně odlišoval od dekretu č. 100 Sb.²⁶⁴

Další takovou odchylkou bylo koncipování národních podniků v oblasti cukrovarů, rafinerií cukru a pivovarů.

U cukrovarů a rafinerií cukru platilo, že na národním podniku měli účast zemědělci, zaměstnanci a stát. Účelem této úpravy bylo těsnější sepětí mezi jednotlivými složkami dodavatelsko-odběratelského řetězce, tj. na jedné straně producenty řepy a na straně druhé samotným národním podnikem.²⁶⁵

²⁶³ Ibidem. § 3.

²⁶⁴ STUCHLÝ, Bohuslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění v průmyslu potravinářském. roč. VII, č. 11-12.* Praha: Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1946, s. 1019.

²⁶⁵ Ibidem. s. 1020.

Dodavatelé řepy národním podnikům (zemědělci) mohli mít v těchto národních podnicích zájmový podíl, odvislý od výše průměrných ročních dodávek řepy z půdy, na které zemědělec hospodařil, a to za posledních 10 let. Výše zájmového podílu vyjadřovala míru práv a závazků zemědělského účastníka vůči národnímu podniku. Zemědělským účastníkům bylo přiznáno právo na správu (volili většinu členů představenstva) ale i povinnosti, mj. především z oblasti dodávek řepy.²⁶⁶

Pivovary byly včleňovány do národních podniků, na nichž byli účastni zaměstnanci, svazky územní samosprávy a stát. Za touto zvláštní úpravou stál „*ohled na regionální zájmy a konsumentskou složku, jež oboje nejlépe lze svěřiti součinnosti se svazky územní samosprávy*“.²⁶⁷ Tím byla dána pravomoc okresním národním výborům, ve městech se zvláštním statutem pak obdobným orgánům, podílet se na správě a chodu národního podniku. Měly právo volit 3 ze 7 členů představenstva. Dále byli v představenstvu zástupci zaměstnanců a státu.²⁶⁸

Ústředními orgány pro oblast potravinářského průmyslu byly:

- a) Československé mlýny, n. p.,
- b) Československé pivovary, n. p.,
- c) Československé závody tukové, n. p.,
- d) Československé čokoládovny, n. p.,
- e) Československý průmysl lihovarský a droždářský, n. p.
- f) Československý průmysl cukrovarnický, n. p. (zřízen až v roce 1947).

Tři slovenské oblastní orgány byly vytvořeny až roku 1947.²⁶⁹

5.2. Dopad dekretu a znárodnění závodů patřících koncernu Unilever

V oblasti potravinářského průmyslu bylo znárodněno celkem 168 podniků, k čemuž nutno přičíst dalších 17 podniků, jež byly znárodněny na základě speciálního ustanovení, které se týkalo koncernů (§ 4 odst. 4). 25 rolnických akciových cukrovarů bylo přeměněno na družstva, která byla organizována dle výše predestřeného modelu. Z těchto podniků bylo následně k roku 1947 vytvořeno celkem 119 národních podniků.²⁷⁰

²⁶⁶ Ibidem. s. 1020-1026.

²⁶⁷ Ibidem. s.1020.

²⁶⁸ §§ 25-29 nařízení vlády č. 77/1946 Sb., kterým se vydává Statut národních podniků potravinářských.

²⁶⁹ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 259.

²⁷⁰ Ibidem. s. 259.

Výběr konkrétního příkladu, na němž budu demonstrovat průběh znárodnění v potravinářství, bych chtěl využít k přiblížení mezinárodních souvislostí československého poválečného znárodnění.

Unilever je původně britsko-holandský koncern, který byl v době po skončení druhé světové války významným investorem v oblasti potravinářského průmyslu v Československu, a to zejména v oblasti výroby umělých tuků. Mezi továrny, které zcela či částečně náležely do koncernu patřily mj. Schichtovy závody v Ústí nad Labem, Lovosické tukové závody, Sana, Pražské tukové závody, Saponia či Bratislavské tukové závody. Celková výše investic koncernu v Československu byla odhadována na částku ve výši 7 milionů liber.²⁷¹

Do všech podniků spadajících do koncernu byla bezprostředně po válce zavedena národní správa. Bylo tomu tak i proto, že ve vedoucích pozicích holandské části koncernu byli v době války Němci – Heinrich Schicht a Franz Schicht. V době, kdy začalo být zřejmé, že v Československu se chystá rozsáhle znárodnění ekonomiky, vydal se na jednání s československými představiteli jeden z ředitelů koncernu John Henry Hansard. Ten ve snaze vyjmout společnosti koncernu ze znárodnění vládu ujišťoval, že do vedení jednotlivých továren nebudou dosazováni ti, které vláda považuje za „*státně nespolehlivé osoby*“. Dále navrhoval vytvoření společné britsko-české, do níž by byla převedena část výroby či sliboval navýšení investic do tuzemských podniků. Nevylučoval ani částečné znárodnění, avšak za patřičnou náhradu. Upozornil také vládu na případné ekonomické problémy při vyplácení náhrad. Jeho návrhy však byly vládou odmítnuty.²⁷²

Dnem účinnosti dekretu č. 101/1945 Sb., tj. dnem 27. září 1945, tak byly společnosti koncernu Unilever, které splňovaly příslušná kritéria, znárodněny. V klíčovém segmentu umělých jedlých tuků to byly podniky Jiří Schicht, akciová společnost (Ústí nad Labem) a Sana, akciová společnost (Praha). Obě tyto společnosti, ač samy součástí koncernu Unilever, spadaly každá z nich pod ustanovení § 4 odst. 4 dekretu. Byl tak znárodněn veškerý jejich majetek, jakož i podniky koncernové. To bylo následně deklaratorně potvrzeno vyhláškou ministerstva průmyslu ze dne 9. ledna 1946.²⁷³

²⁷¹ Ibidem. s. 200-201.

²⁷² Ibidem. s. 200-201.

²⁷³ STUHLÝ, Bohuslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění v průmyslu potravinářském. roč. VII, č. 11-12. s. 1016.*

Z majetkových podstat bylo následně vytvořeno několik národních podniků, např. Severočeské tukové závody, n. p. či Sana, n. p. Ústředním orgánem potom byly Československé závody tukové, n. p.²⁷⁴

Problematika náhrad v případech, kde figuroval mezinárodní prvek byla předmětem opakovaných diplomatických jednáníh Československa s dotčenými státy. Nejinak tomu bylo i ve věci Unileveru, kde prosazovala své zájmy především britská diplomacie. Českoslovesko počítalo poskytnutím náhrad, avšak pouze příslušníkům spojeneckých a neutrálních států. Nicméně pro Itálii, Finsko, Bulharsko i Rumunsko či Rakousko se počítalo s možnou výjimkou.²⁷⁵

Postup československé vlády spočíval ve snaze vést separátní jednání s jednotlivými státy a posuzovat každý jednotlivý případ zvlášť. Předmětem těchto jednání měla být uznatelná výše konkrétního nároku při započtení válečných ztrát, určení prokazatelné výše zahraniční investice či řádný způsob nabytí majetku ze strany zahraničních investorů. Výsledkem pak mělo být uzavření mezinárodní smlouvy, kde by byly stanoveny konkrétní podmínky. Případné náhrady pak měly být vyplaceny v československých korunách ve formě státních obligací.²⁷⁶

Znárodněné britské investice v Československu měly dle britských představitelů dosahovat výše 35 milionů liber, přičemž celkovou výši znárodněných investic (tj. nejen britských) odhadovali na 100 milionů liber. Československá strana vycházela ze skromnějších odhadů a britské investice vyčíslila na 13 milionů liber. Britové dále odmítali kompenzaci v korunách a trvali na výplatě náhrady v librách. Neshody vyústily dne 22. listopadu 1945 v podání protestní nóty ze strany Velké Británie ministru zahraničí Janu Masarykovi. V ní sice akceptovala znárodnění, avšak vyzývala k minimalizaci jeho dopadu na britské subjekty.²⁷⁷

Mimo již zmiňovaného Unileveru byla pro Brity klíčové dosáhnout náhrady v případě velkých majetkových účastí, např. ve Vítkovickém horním a hutním těžířství (prostřednictvím společnosti Allianz Assurance Company, Ltd.), dále pak investice J. a P. Coats či Imperial Chemical Industries.²⁷⁸

Dne 1. listopadu 1945 byla mezi Československem a Velkou Británií uzavřena dohoda o peněžních pohledávkách a majetku. Ta však byla pouze rámcová a týkala se primárně zvláštních opatření spojených s okupací Československa. Dohoda měla být dále konkretizována prováděcími

²⁷⁴ *Sbírka rozhodnutí nejvyšších soudních stolic republiky Československé: Rozhodnutí nejvyššího soudu ve věcech civilních.* Roč. XXVII, sešit 1. Praha: JUDr. Václav Tomsa, Právnícké nakladatelství, 1947, s. 16.

²⁷⁵ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě.* s. 293-294.

²⁷⁶ Ibidem. s. 293.

²⁷⁷ Ibidem. s. 295-297.

²⁷⁸ KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie: (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945).* s. 337-338.

předpisy, resp. ujednáními smluvních stran.²⁷⁹ Tato dohoda se nicméně netýkala náhrad za znárodnění. Ty byly předmětem dalších složitých jednání. Po československém odmítnutí Marshallova plánu a související změnou politické situace se jednání ještě více zkomplikovala, a tak nakonec k uzavření dohody nedošlo.²⁸⁰

Naopak k určité dohodě ve věci náhrad za znárodnění došlo se Švédskem, Nizozemskem, Belgií, Švýcarskem či Spojenými státy.²⁸¹

²⁷⁹ Ibidem. s. 400.

²⁸⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 298.

²⁸¹ Ibidem. s. 294-299.

6. Dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank

Pro uvedení do problematiky je nejdříve zapotřebí si přiblížit situaci, ve které se československé bankovníctví po druhé světové válce nalézalo.

Po zabrání československého pohraničí Německem, Maďarskem a Polskem, byly aktivity tuzemských bank v pohraničí vytlačeny a jejich tamější pobočky předány německým a maďarským bankám, na území Těšínska pak polské Bank Handlowy.²⁸²

V samotném Protektorátu probíhaly četné fúze českých bank, jejichž cílem bylo eliminovat v nich anglický, francouzský, židovský i český vliv. Většina českých bank se tak stala součástí německých bankovních koncernů. Jistou výjimku však představovala Živnostenská banka. Během války rostly tuzemským bankám vklady, ale bylo poskytováno méně úvěrů. Přebytkovou likviditu tak investovaly zejména do říšských a protektorátních dluhopisů, jejichž podíl na celkových aktivech bank se pohyboval kolem 40 %. Tato aktiva se po válce stala logicky nedobytná. To platilo zčásti i o poskytnutých úvěrech.²⁸³

Situace československých bank tak byla po válce kritická.

Samotná otázka znárodnění bank byla během diskusí dávána do souvislosti s problematikou znárodnění klíčového průmyslu. Příprava osnovy návrhu dekretu na znárodnění peněžnictví však vykazovala nemalé odlišnosti oproti oblasti klíčového průmyslu. To bylo zapříčiněno zejména stavem tuzemských bank a obavou státu ze závazků, které by na něj v souvislosti se znárodněním mohly případně přejít. V rámci opatrnosti tak bylo rozhodnuto nejprve o provedení auditu v bankách, a to za účelem zjištění jejich reálného ekonomického stavu. Do příslušných bank byly dále zavedeny národní správy, to však platilo primárně pro české země. Na Slovensku platila jiná právní úprava, která musela být nejdříve upravena a až potom bylo možno přikročit k zavádění národních správ v bankách. Celý proces se tak oproti českým zemím výrazně zpomalil.²⁸⁴

Co se týče rozsahu a provedení znárodnění bank, diskutovalo se několik alternativ. Komunisté byli pro zestátnění všech akciových bank, vyjmuta dle jejich návrhu pak měla být úvěrová družstva, okresní hospodářské záložny, občanské záložny a spořitelny či jiné veřejnoprávní ústavy. Akcionáři pak měli podle nich dostat náhradu, akcie měly být pro tyto účely registrovány a vázány. Nepočítalo se s náhradou „*státně nespolehlivým osobám*“. Dále v oblasti

²⁸² TUČEK, Miroslav. Znárodnění českých bank v roce 1945. In: FAJMON, Hynek, Stanislav BALÍK a Kateřina HLOUŠKOVÁ. *Dusivé objetí historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-158-1. s. 90.

²⁸³ Ibidem. s. 90.

²⁸⁴ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 202-203.

poskytnutí náhrad měli být preferováni drobnější akcionáři. Navrhovali též vytvořit celostátní Národní radu peněžnictví, která by bankovníctví řídila.²⁸⁵

S vlastními návrhy přišla také sociální demokracie. Navrhovala, aby stát převzal do správy všechny akciové banky, které pozbyly veškerý vlastní kapitál nebo ty, jejichž vlastní prostředky nedosahovaly hodnoty alespoň jedné čtvrtiny spravovaného cizího kapitálu. Zestátněné banky měly být následně spojeny do nové akciové společnosti – České banky průmyslové, obchodní a zemědělské. Do určité míry byla sociální demokracie dokonce radikálnější než KSČ, neboť zestátnit hodlala i peněžní ústavy, které poskytovaly krátkodobé úvěry. Druhý návrh, se kterým sociální demokraté přišli, spočíval ve vytvoření jednotné banky, která měla vzniknout fúzí všech obchodních bank.²⁸⁶

Nejradikálněji se k záležitosti stavěla ÚRO, která byla pro co nejrychlejší znárodnění bank, a to bez poskytování náhrady.²⁸⁷

Ze stran Bloku byli nejopatrnější národní socialisté, kteří oponovali plošnému znárodnění všech bank a klonili se též k tomu, aby se v této otázce vyčkalo až do doby provedení znárodnění průmyslu.²⁸⁸

Lidovci, s odvoláním na Košický vládní program, byli pro zavedení státního dozoru v bankách, a to prostřednictvím národních správ dosazených ministerstvem financí. Druhá nesocialistická strana, tj. slovenští demokraté, byla pro združstevnění bank, a to především na Slovensku.²⁸⁹

Návrh socialistických stran Bloku se do značné míry rozcházel i s představou ministerstva financí, které tehdy vedl ministr za Demokratickou stranu Vavro Šrobár. Vládou byl tak pověřen Eduard Outrata, generální sekretář Hospodářské rady, aby našel určitý kompromis.²⁹⁰

16. října 1945 dostala vláda k posouzení návrh, který počítal se zestátněním pouze akciových bank a jejich následnou přeměnu v národní podniky.²⁹¹

Ve vládě se o návrhu dále diskutovalo. Neshoda panovala zejména ve věci Národní rady peněžnictví, coby ústředního orgánu řízení znárodněných bank. S jeho zřízením nesouhlasil především ministr Šrobár, který odmítal zmenšení pravomocí svého resortu.²⁹² Diskutovanou se

²⁸⁵ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 90-91.

²⁸⁶ Ibidem. s. 91.

²⁸⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 202.

²⁸⁸ Ibidem. s. 203.

²⁸⁹ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 96-97.

²⁹⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 203.

²⁹¹ Ibidem. s. 203.

²⁹² Ibidem. s. 204.

stala též problematika kapitálových účastí znárodnovaných bank v podnicích, které dle ostatních znárodnovacích dekretů neměly zestátnění podléhat.²⁹³

Diskuse se velmi protahovala, a tak vláda schválila definitivní podobu dekretu až 23. října 1945²⁹⁴, tj. pouze den předtím, než jej společně s ostatními znárodnovacími dekrety podepsal prezident Beneš. Účinnosti pak nabyl stejně jako ostatní 27. října 1945.²⁹⁵ Zatím prošel pouze jednou novelou, a to v rámci druhé etapy znárodnění zákonem č. 181/1948 Sb.

6.1. Znárodnění akciových bank

Dekret č. 102 Sb znárodnil akciové společnosti, které provozovaly bankovní a peněžní obchody (tj. akciové banky) a přeměnil je na národní podniky. Na tyto nově ustavené národní podniky (banky) přešly účinností dekretu též závazky dosavadních akciových bank.²⁹⁶

Právě současným znárodněním a přeměnou na národní podniky (tj. vynecháním předstupně „znárodněného podniku“) se tento dekret od těch předešlých výrazně odlišoval.

Znárodnění se v českých zemích netýkalo družstevních záložen a spořitelen či kaspeliček, na Slovensku pak rolnických vzájemných pokladen, úvěrových družstev či lidových bank.²⁹⁷ Dále byly ze znárodnění vyňaty státem vlastněné podniky (např. Poštovní spořitelna či Československý reeskontní a lombardní ústav ústav) a tzv. zemské banky.²⁹⁸

§ 32 dekretu upravoval již uvedenou spornou otázku podniků, na kterých byly účastny znárodněné banky, ale tyto podniky samy o sobě nespádaly do žádné z kategorií znárodnovací legislativy. Ty znárodnění nepodléhaly a měly být prodány fyzickým či právnickým osobám, a to za cenu obecnou na volném trhu.

I tento dekret vycházel do určité míry z dekretu č. 100 Sb. Týkalo se to zejména trestní ochrany znárodnění (§§ 25-28 dekretu č. 102 Sb.), určení způsobu vyplácení náhrad (§ 4) či vymezení osob, u nichž se náhrada vylučuje (§ 3). Z toho důvodu se opět v dalším pojednání zaměřím zejména na oblasti, jež byly upraveny odchýlně.

Samotná výše náhrady se taktéž stanovila obdobně. Vlastníkům akcií, které tvořily základní kapitál znárodněných bank se poskytla kompenzace ve výši jejich obecné ceny,

²⁹³ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 167.

²⁹⁴ *Ibidem*. s. 171.

²⁹⁵ *Ibidem*. s. 184-185.

²⁹⁶ § 1 odst. 1 a 2 dekretu č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank, ve znění ke dni 27. října 1945.

²⁹⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 214.

²⁹⁸ TUČEK, Miroslav. *Znárodnění českých bank v roce 1945*. s. 91.

vypočtené dle úředních cen aktiv a pasiv znárodněných bank ke dni účinnosti dekretu, případně úředním odhadem. Ostatní dosavadní akcionářská práva účinností dekretu bez dalšího zanikala.²⁹⁹

Ve věcech náhrad byla svěřena pravomoc do rukou ministra financí. Ministr po slyšení Revisní jednoty bank rozhodoval o správnosti vypočtení obecné ceny, dále vyhlášoval v Úředním listě druh a výši náhrady (na Slovensku se tak dělo prostřednictvím pověřence pro finance v Úradnom vestníku).³⁰⁰ Na tomto místě je nutno zmínit, že tuzemcům nebyla náhrada nikdy poskytnuta, podobně jako i dalších případech, a formálně byl nárok na ni zrušen zákonem č. 41/1953 Sb., o peněžní měnové reformě.³⁰¹

Banky (už jako národní podniky) se zapisovaly do obchodního rejstříku, a to prostřednictvím místně příslušného krajského soudu dle adresy sídla banky. Bylo nutné zapsat též další změny v pozemkových knihách či veřejných rejstřících a seznamech, a to v souvislosti s přechodem vlastnických práv z akciové banky na národní podnik (banku).³⁰²

Banky byly majetkem státu a jako takové byly povinny po potřebné dotaci rezervního fondu odvádět své zisky státu.³⁰³

Správu banky řídilo představenstvo, které zastupovalo banku navenek. To tvořil předseda a místopředseda a dalších pět členů. To se dělilo o exekutivní pravomoci s ředitelem, který vykonával usnesení představenstva a obstarával záležitosti běžné obchodní povahy. 5 členů představenstva a ředitele jmenoval na návrh Ústřední správy bank ministr financí (na Slovensku na návrh Oblastní správy v dohodě s pověřencem pro finance). Dva členy představenstva si volili zaměstnanci a ministru financí jejich volbu potvrzoval (na Slovensku v dohodě s pověřencem pro finance). Oproti ostatním národním podnikům, byla zachována existence dozorčí rady, která dohlížela na činnost banky ve všech odvětvích.³⁰⁴

Banky spadaly pod Ústřední správu bank (na Slovensku pod Oblastní správu bank, která byla podřízena Ústřední správě). Ta mj. koordinovala jejich činnost, navrhovala jejich stanovy či jednací řády, zkoumala jejich účty či podávala vládě návrhy na zřizování, slučování a zrušení bank. Samotná Ústřední správa bank pak byla podřízena ministru financí. Ministr financí, mimo již zmíněných pravomocí, vykonával dohled nad bankovníctvím či navrhoval vládě členy Ústřední správy bank a Oblastní správy bank (v dohodě s pověřencem pro finance).³⁰⁵

²⁹⁹ § 2 odst. 2 dekretu č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank, ve znění ke dni 27. října 1945.

³⁰⁰ Ibidem. § 2 odst. 3 a 4.

³⁰¹ TUČEK, Miroslav. Znárodnění českých bank v roce 1945. s. 91.

³⁰² §§ 9 a 10 dekretu č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank, ve znění ke dni 27. října 1945.

³⁰³ Ibidem. § 7 a § 11 odst. 2.

³⁰⁴ Ibidem. §§ 12-14.

³⁰⁵ Ibidem §§ 15, 16 a 21.

Dekret se explicitně nevztahoval na centrální banku, tj. Národní banku Československou.³⁰⁶

Odlíšný postup byl zvolen rovněž v případě německých a maďarských finančních ústavů a jejich pobočky. Ty byly zkonfiskovány. Následně byl roku 1947 vytvořen Likvidační fond měnový, jehož správu zajišťovala centrální banka. Jeho účelem bylo mj. vypořádání pohledávek za Německem, Rakouskem a Maďarskem.³⁰⁷

Tímto dekretem si stát efektivně zajistil finanční kontrolu nad úvěrováním státních i soukromých podniků, čímž se ještě zvýšil jeho už tak dominantní vliv na tuzemské hospodářství. V rámci poskytování úvěrů stát získal nástroj, jak zajistit úvěrování těch ekonomických oblastí, na kterých měl politický nebo jiný zájem.³⁰⁸

6.2. Dopad dekretu

Po konfiskaci a následné likvidaci německých a maďarských finančních ústavů, dopadlo znárodnění na sedm akciových bankovních domů v českých zemích. Mezi ně patřily: Živnostenská banka, Zemědělská banka, Ústřední banka družstev, Moravská banka, Plzeňská banka, Legiobanka a Pražská úvěrní banka. Na Slovensko se potom znárodnění týkalo těchto šesti: Slovenské banky, Sedliacké banky, Tatrabanky, Ľudové banky v Ružomberku, Stredoslovenské banky v Banské Bystrici a Myjavské banky.³⁰⁹

Mezi další zestátněné finanční ústavy patřil dále Český akciový hypoteční ústav a První pražská zastavárna.³¹⁰

Z dvou dalších bank, a to České banky Union a České eskomptní banky byly vytvořeny národní podniky v likvidaci. Zde nutno zdůraznit, že nešlo o české podniky z hlediska národnostního, nýbrž teritoriálního (tj. Böhmische). Tento jejich zvláštní status vycházel z toho, že ačkoliv mohly být konfiskovány, s ohledem na mezinárodněprávní souvislosti, se považovaly za znárodněné. Důvodem byl zájem Československa na dispozici s jejich zahraničními aktivy a vyhnutí se možnému riziku zmrazení těchto aktiv pro účely reparací.³¹¹ Konfiskaci se však např. nevyhla významná banka Kreditanstalt der Deutschen.³¹²

³⁰⁶ Ibidem. § 35.

³⁰⁷ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 214.

³⁰⁸ Ibidem. s. 214.

³⁰⁹ Ibidem. s. 214.

³¹⁰ Ibidem. s. 214.

³¹¹ PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 978-80-7239-228-5. s. 96.

³¹² TUČEK, Miroslav. *Znárodnění českých bank v roce 1945*. s. 91.

7. Dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven

Tuzemské pojišťovnictví bylo těžce zasaženo válečnými a bezprostředně souvisejícími událostmi. V důsledku odstoupení části území ve prospěch sousedních států, musely být pojistné kmeny (soubory uzavřených pojistných smluv) tuzemských pojišťoven, předány německým, maďarským, později i slovenským pojišťovnám. S tím souvisel výrazný propad počtu pojištěnců, snížení pojištěného kapitálu a logicky i snížení vybraného pojistného. Na území Protektorátu se též zvyšoval vliv německých pojišťoven, a to na úkor těch tuzemských.³¹³

Diskuse o znárodnění pojišťovnictví započala záhy po skončení války. Podobně jako v případě akciových bank, řešila se zejména konfiskace nepřátelského majetku, neblahý ekonomický stav pojišťoven či vliv německého, rakouského i italského kapitálu v tomto sektoru.³¹⁴

Oproti ostatním ekonomickým oblastem, které měly podléhat znárodnění, konkrétní návrhy na zestátnění pojišťovnictví se objevily jako poslední.³¹⁵

Komunisté navrhovali vycházet z paralelně diskutované úpravy bankovníctví. Stavěli se za zestátnění pojišťoven a dále za zřízení Národní pojišťovací rady, coby centrálního orgánu pro řízení celého sektoru pojišťovnictví. Tento návrh až na drobné odchylky kopíroval i stanovisko ÚRO.³¹⁶

Se zestátněním souhlasili i sociální demokraté. Měli však výhrady vůči řízení pojišťovnictví z jednoho centra. Nejkritičtěji se, ze stran Bloku k zestátnění pojišťoven, stavěli zpočátku národní socialisté.³¹⁷

Nakonec však v Bloku převážilo stanovisko komunistické strany. V rámci Bloku tak vznikl návrh osnovy, jenž počítal se zestátněním pojišťoven i jejich centrálním řízením. Znění této osnovy posloužilo poté jako základ při projednávání věci ve vládě. Nicméně stále nepanovala shoda např. na tom, pod jaké ministerstvo by zmiňovaný centrální orgán měl spadat. Komunisté byli pro jimi řízené ministerstvo vnitra, ostatní strany potom pro ministerstva financí či vnitřního obchodu. Nevoli mezi ostatními stranami vzbudil též návrh komunistů, podle kterého měl po provedení znárodnění pojišťovnictví, vzniknout pouze jeden pojišťovací subjekt, tj. jedna státní monopolní pojišťovna a její pobočky.³¹⁸

³¹³ ČEJKOVÁ, Viktória a Svatopluk NEČAS. *Pojišťovnictví*. 2., přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3990-6. s. 22.

³¹⁴ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 204.

³¹⁵ *Ibidem*. s. 204-205.

³¹⁶ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 105.

³¹⁷ *Ibidem*. s. 105-106.

³¹⁸ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 205-206.

Velmi kriticky se k zestátnění pojišťoven stavěli zástupci Demokratické strany. Ti prosazovali jejich združstevnění. To však bylo odmítnuto.³¹⁹

Osnova znění dekretu se z výše uvedených důvodů několikrát měnila. Poslední kompromisní variantu předložilo vládě k posouzení ministerstvo financí.³²⁰ Ta výsledné znění dekretu definitivně schválila dne 23. října 1945.³²¹ Prezident jej, spolu s ostatními znárodnovacími dekrety, den poté podepsal. Účinnosti pak nabyl předpis 27. října 1945.³²²

Do dnešního dne prošel dekret třemi novelizacemi, a to zákony č. 161/1949 Sb., č. 95/1950 Sb a č. 190/1950 Sb.

7.1. Znárodnění soukromých pojišťoven

Vyhlášením dekretu č. 103 Sb. byly znárodněny zestátněním smluvní (tj. sukromé) pojišťovny v Československu, které poskytovaly životní, majetkové či nemocenské pojištění.³²³ Účinností dekretu bylo svěřeno právo poskytovat pojišťovací služby živnostenským způsobem pouze ústavům, které vyhovovaly ustanovením dekretu, tj. pojišťovnám majícím formu národního podniku.³²⁴

Dekret č. 103/1945 Sb. koncepčně vycházel z dekretů č. 100 Sb. a 102 Sb. To platilo mj. o trestních ustanoveních (§§ 32-35 dekretu č. 103/1945 Sb.), vymezení okruhu osob, které nemohly žádat o náhradu (§ 19 dekretu) či způsobu vyplácení náhrad (§ 20 dekretu). Z toho důvodu, podobně jako v předešlých případech, se zaměřím zejména na odchylně upravené oblasti.

Při určování výše náhrad měl ministr financí vycházet u akciových pojišťoven z úředních cen aktiv a pasiv příslušné pojišťovny, a to bez zřetele k hodnotě pojistného kmene a k majetku určeného pro sociální či obdobné účely. Rozhodné byly přitom úřední ceny použité při sestavování účetní závěrky ke dni 31. prosince 1944. Nebylo-li to možné, měly být stanoveny úředním odhadem. Šlo-li i o vzájemnou pojišťovnu, náhrada vlastníkům podílů na zakládacích fondech se určila dle výše částky zakládacího fondu v účetní závěrce ke dni 31. prosince 1944. Tato částka mohla být snížena o případnou ztrátu, nebylo-li možné tuto ztrátu pokrýt z ostatních fondů příslušné pojišťovny.³²⁵

³¹⁹ Ibidem. s. 205.

³²⁰ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 171.

³²¹ Ibidem. s. 175-176.

³²² Ibidem. s. 184-185.

³²³ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 215.

³²⁴ § 2 odst. 1 dekretu č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven, ve znění ke dni 27. října 1945.

³²⁵ Ibidem. § 18 odst. 2 a 3.

Dekret zřídil též již zmiňovaný centrální orgán pro sektor pojišťovnictví, a to Pojišťovací radu, která měla status veřejnoprávní korporace. Nadřízeným orgánem Rady bylo ministerstvo financí. Na Slovensku byla, obdobně jako v případě bankovníctví, ustavena Oblastní pojišťovací rada. Do působnosti Pojišťovací rady spadalo např. navrhnout členy představenstva pojišťoven ministru financí, smířící soudnictví mezi jednotlivými pojišťovnami, hájení a zastupování zájmů pojišťoven, výkon dozoru ad.³²⁶

Předsedu a místopředsedy Pojišťovací rady jmenoval prezident republiky na návrh vlády, zbylé členy Rady pak jmenovala vláda na návrh ministra financí. Jmenování funkcionářů Oblastní pojišťovací rady obstarávala rovněž vláda na návrh ministra financí, který tak činil v dohodě s příslušným pověřencem.³²⁷

Jednací řád Pojišťovací rady byl stanoven vyhláškou ministra financí ze dne 12. srpna 1946 č. 1637 Úř. 1. I.

Právní poměry národních podniků (pojišťoven) byly upraveny stanovami, k jejichž vydávání či změnám byla příslušná vláda. Ministr financí následně tyto stanovy vyhlášoval v Úředním listě (na Slovensku v Úradnom vestníku prostřednictvím příslušného pověřence).³²⁸

Jako u ostatních národních podniků, správu pojišťoven řídilo představenstvo utvářené obdobně jako např. v případě akciových bank. Odlišností však byl požadavek dekretu, aby jednu třetinu z jeho členů tvořili pojištěnci příslušné pojišťovny.³²⁹ V pojišťovnách nebyly zřizovány dozorčí rady.

Dle § 6 dekretu byli dalším orgánem pojišťovny ředitelé. Jejich postavení, jakož i organizaci pojišťoven a celého sektoru pojišťovnictví blíže specifikovalo nařízení vlády č. 215/1946 Sb.

Odchylně byly v dekretu upraveny též odvody přebytků státu. Přebytek hospodaření se použil z většiny k dotacím příslušných fondů pojišťovny, a to s ohledem na jejich stanovy. Nejméně 20 % z celkové výše přebytku však muselo připadnout státu. Polovina z částky, která připadla státu, musela být následně užita k všeobecně prospěšným účelům, zejména preventivní povahy. O použití těchto prostředků rozhodoval ministr financí po slyšení Rady, na Slovensku ještě v dohodě s příslušným pověřencem. Toto rozhodnutí následně bylo publikováno v Úředním listě, resp. Úradnom vestníku.³³⁰

³²⁶ Ibidem §§ 5, 23 a 24.

³²⁷ Ibidem. § 25 odst. 1, 2 a 3.

³²⁸ Ibidem. § 4 odst. 1.

³²⁹ Ibidem. § 5 odst. 2.

³³⁰ Ibidem. § 9 odst. 1.

7.2. Dopad dekretu

Dekret dopadl celkem na 120 větších soukromých pojišťoven a na dalších 600 menších pojišťovacích spolků.³³¹

§ 10 odst. 1 dekretu výslovně předpokládal redukci počtu pojišťovacích subjektů. O konkrétní realizaci tohoto ustanovení se po přijetí dekretu vedla dlouhá politická diskuse. Komunisté, jak již bylo zmíněno výše, se zasazovali o vznik jediné pojišťovny. To narazilo na odpor ostatních politických stran, které požadovaly pluralitu pojišťovacích institucí (třebaže redukovanou). Výsledkem sporu byl ústupek komunistické strany a vytvoření pěti pojišťoven (národních podniků).³³²

To se uskutečnilo vyhláškami ministra financí (tehdy již Jaromírem Dolanským z KSČ) ze dne 20. listopadu 1946 č. 2086 až 2095 Úř. l. I., uveřejněnými v Úředním listu dne 6. prosince 1946. Tyto vyhlášky daly vzniknout novým národním podnikům – Pojišťovně Slavia, n. p., Pražské pojišťovně, n. p., První československé pojišťovně, n. p., Pojišťovně Slovan, n. p. a Nemocenské pojišťovně, n. p. Současně s jejich zřízením byly také vydány jejich stanovy.³³³ Jejich představenstva byla nicméně v důsledku politických sporů jmenována až v dubnu roku 1947.³³⁴

Znárodnění se naopak dle § 17 dekretu výslovně nedotýkalo První české zajišťovací banky.

Mimo již zmíněných institucí, mohlo i po přijetí dekretu nadále fungovat 25 ústavů veřejného pojištění (nemocenského, úrazového a penzijního) různých skupin zaměstnanců a Zaměstnanecký pojišťovací fond.³³⁵

³³¹ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 224-225.

³³² KUKLÍK, Jan. *Znárodnění Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 215.

³³³ JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. s. 778.

³³⁴ LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. s. 225.

³³⁵ *Ibidem*. s. 225.

8. Výsledky a politické dopady znárodnění

První etapa znárodnění přinesla radikální proměnu československého hospodářského systému a vznik vícesektorové ekonomiky.³³⁶

Uskutečňování první etapy nicméně neprobíhalo ve všech zasažených oblastech stejným tempem. To platilo např. pro energetiku či potravinářství, kde probíhalo znárodnění znatelně pomaleji.³³⁷

Tyto peripetie však nic nezměnily na skutečnosti, že v Československu vznikl dominantní státní sektor, vedle něhož nadále působil družstevní a soukromý (tzv. kapitalistický).

Výrazně se tato dominance státního sektoru ukázala v oblasti průmyslu. Výrobní kapacita zestátněného průmyslu se v roce 1946 pohybovala kolem 70 % předválečné produkce, přičemž zaměstnávala až 65 % všech průmyslových dělníků.³³⁸ Do státního (či přesněji veřejného) sektoru, mimo národních podniků, patřily konfiskované podniky (v průmyslu se jejich počet odhadoval asi na 4 000), státní podniky či podniky komunální.³³⁹

Družstevní sektor tvořilo, nepočítaje v to oblast zemědělství, celkem 1 338 jednotek.³⁴⁰

Podle údajů z poloviny roku 1946 se znárodnění netýkalo více než 14 tisíc závodů registrovaných ve Svazu průmyslu (údaj platný pouze české země). Z nich bylo více než 8 tisíc ve vlastnictví soukromých podnikatelů, zbytek připadal na družstva, svazky samospráv či šlo o podniky pod národní správou. Jednalo se však z drtivé většiny o podniky menší a střední (pouze 12 z nich mělo více než 500 zaměstnanců).³⁴¹

Ačkoliv tedy stále v oblasti průmyslu, čistě z hlediska počtu subjektů, soukromý sektor převažoval, jeho ekonomická síla byla, v porovnání se státním, malá a rozptýlená do velkého množství podniků. Výraznější vliv soukromého sektoru se zachoval zejména v oblasti oděvního a dřevozpracujícího průmyslu, sklářství, tiskárnách, potravinářství, lihovarech či v provozu mlýnů. Na zaměstnanosti v průmyslu celkově se soukromý sektor podílel asi ze 24 %.³⁴²

Soukromí podnikatelé nadále působili v oblasti velkoobchodu, maloobchodu či zemědělství. Do kapitalistického sektoru byli dále řazeni stavitelé, advokáti či majitelé bytových domů.³⁴³

³³⁶ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 265.

³³⁷ Ibidem. s. 265.

³³⁸ BERGER, Oldřich Eduard. *Velké dílo: Hospodářsko-politický profil československého znárodnění*. s. 92.

³³⁹ MRÁZEK, Otakar. *Course and results of the nationalization of industry*. s. 115.

³⁴⁰ KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. s. 265.

³⁴¹ KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. s. 98.

³⁴² Ibidem. s. 100.

³⁴³ Ibidem. s. 98-99.

Dlužno dodat, že převaha státního sektoru spočívala i v dalších aspektech. Tím nejvýraznějším byla především ekonomická závislost soukromého sektoru na sektoru státním. Ta se projevovala např. v dodávkách energií, surovin, uhlí, strojů či v bankovníctví (zejména v oblasti úvěrů).³⁴⁴

8.1. Politický dopad

Jak jsem již uvedl, myšlenka znárodnění neměla pouze podporu většiny politických stran Národní fronty, nýbrž opírala se i o postoj široké části obyvatelstva. Tyto postoje nutno hledat především v prožitých válečných zkušenostech či hospodářské krizi ve třicátých letech.

V souvislosti se znárodněním byl v květnu roku 1947 proveden průzkum Československým ústavem pro výzkum veřejného mínění. Na otázku, zda bylo správné znárodnit průmysl, odpovědělo kladně 65 % dotázaných (v řadách dělnictva byl podíl dokonce 73 %, u úředníků potom 72 %). Záporně se vyjádřilo jen 10-15 % dotázaných.³⁴⁵

Z hlediska poválečného vývoje v Československu byly zásadní volby do Ústavodárného Národního shromáždění, které se uskutečnily 26. května 1946. V těchto volbách mohly kandidovat pouze strany Národní fronty, přičemž se tyto strany dohodly, že nebudou v rámci předvolební kampaně zpochybňovat Košický vládní program či orientaci na Sovětský svaz. Dále se pak zavázaly, že budou prosazovat ústavní zakotvení dekretů prezidenta republiky.³⁴⁶

Nekomunistické strany vkládaly do voleb naději, že se jim podaří zvrátit politický vývoj v republice, a tak revidovat některé poválečné kroky (tj. zejména rozsah provedeného znárodnění). Komunisté si zase od voleb slibovali potvrzení své politiky a posílení mocenských pozic.³⁴⁷

V českých zemích vyhrála přesvědčivě volby KSČ. Na Slovensku pak dominovala Demokratická strana. Komunisté nicméně byli s náskokem nejsilnější parlamentní stranou.

Za úspěchem komunistů stála řada faktorů – zřetelná vazba na sovětské osvoboditele, fungující a hustá organizační struktura strany, obsazení klíčových postů (např. na ministerstvu vnitra, informací či ve vedení ÚRO) ad.³⁴⁸

³⁴⁴ Ibidem. 99-100.

³⁴⁵ KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1536-5. s. 105.

³⁴⁶ CHARVÁT, Jakub. *Analýza průběhu a výsledků voleb do Národního shromáždění konaných v roce 1946*. In: KOCIAN, Jiří a Vít SMETANA. *Květnové volby 1946 – volby osudové?: Československo před bouří*. Praha: Pro Nadační fond angažovaných nestraníků vydalo nakl. Euroslavica, 2014. Prostopravdy. ISBN 978-80-87825-09-9. s. 38-39.

³⁴⁷ Ibidem. s. 54.

³⁴⁸ Ibidem. s. 47-50.

Nezanedbatelnou roli při výhře komunistů hrála rovněž hospodářská politika strany, jejímž hlavním exponentem bylo právě znárodnění a konfiskace.

Vezmu-li do úvahy výše zmíněné faktory a celkovou poválečnou situaci v Československu, tak výsledek voleb v roce 1946 byl pouze jejím zákonitým a logickým vyústěním. S výjimkou Slovenska tak úsilí nekomunistických stran o vítězství připomínalo, do jisté míry, snahu o kvadraturu kruhu.

Výsledky voleb znamenaly potvrzení dosavadního vývoje politiky Národní fronty, na jejíž tvorbě se nejvýrazněji podílela právě KSČ. Komunisté tak udrželi a následně ještě posílili své pozice, čímž si vydláždili cestu k definitivnímu uchopení moci v Československu, které bylo završeno tzv. „*Vítězným únorem*“.

Závěr

Diplomová práce nabízí čtenáři ucelený obraz o znárodňovacích dekretch prezidenta republiky.

V první, primárně teoretické, části vysvětluje základní terminologii, s níž jsou znárodňovací předpisy spojeny a jež zároveň poskytuje nezbytný prvotní vhled do problematiky. Pro větší názornost jsou vybrané pojmy konfrontovány i s jejich dnešním pojetím a významem.

Druhá část se zabývá historickými souvislostmi, které jsou pojaty šířeji, a to zejména s ohledem na prezidenta Beneše. Ten, ačkoliv se na jejich bezprostřední přípravě a tvorbě přímo nepodílel, byl přesto v tomto ohledu figurou naprosto klíčovou. On to byl, kdo svou osobou dával legitimitu exilovému státnímu zřízení, jehož činnost i do značné míry určoval. Načrtl budoucí politický i hospodářský systém osvobozeného Československa a zasadil se o uzavření klíčové smlouvy se Sovětským svazem v roce 1943. I přes drobné výhrady, v zásadě podporoval myšlenku úpravy vlastnických vztahů v ekonomice. Samotné provedení znárodnění tak bylo do velké míry důsledkem politiky, kterou prezident Beneš razil.

Třetí až sedmá část, tvořící jádro práce, se blíže věnuje samotným znárodňovacím dekretům, kdy je nejprve kladen důraz na proces jejich přijímání a s tím související spory mezi klíčovými aktéry. Následně je rozebíráno samotné znění dekretů, jakož i jejich faktické důsledky. V několika případech jsou pro ilustraci použity i konkrétní příklady, jejichž výběr není náhodný. Vybrán je pokaždé jeden z nejvýznamnějších subjektů v daném oboru.

Osmá část slouží jako shrnutí celkových ekonomických výsledků znárodnění, na které plynule navazuje část věnovaná aspektům politickým, a to s důrazem na parlamentní volby v roce 1946 a jejich dopad.

Znárodnění bylo bezpochyby velkým triumfem KSČ. Její pozice byla natolik silná, že při tvorbě znárodňovacích dekretů dokázala prosadit výraznou většinu svých priorit. K tomu nutno dodat, že se opírala i o nezanedbatelnou podporu veřejnosti, která její politiku následně posvětila přesvědčivým vítězstvím ve volbách.

Dalším důležitým faktorem byly i ústupky nekomunistických stran. Ty byly ochotny, v zájmu zachování spolupráce s komunisty v rámci Národní fronty, činit nemalé kompromisy. To se v plné míře projevilo právě při projednávání znárodnění.

Fenomén znárodnění přesně odráží realitu třetí republiky – období sice omezené, ale stále zčásti fungující demokracie, politické plurality a svobody. Bylo to též období téměř nekonečných ústupků nekomunistických stran či ústupu od liberalismu a individualismu ve prospěch socialismu

a kolektivismu. Právě tyto ekonomické a sociální elementy, kterým byla přikládána zásadní důležitost zcela proměnily podobu demokracie v Československu.

Stát získal znárodněním velkou ekonomickou moc, ta ale ještě nebyla mocí absolutní, jelikož stále existoval, byť oslabený, soukromý sektor. Tato nově nabytá ekonomická moc státu, nápadně korespondovala s politickou mocí, se kterou tehdy disponovala KSČ. Rovněž se jednalo o moc značnou, nikoliv však absolutní.

Oba tábory, komunistický i nekomunistický, pokládaly poměry třetí republiky nicméně pouze za dočasné. Současně je zřejmé, že nekomunistické strany zašly až příliš daleko ve svých ústupcích, přičemž ukázkovým příkladem je právě znárodnovací politika. V okamžiku, kdy si svůj omyl nekomunistické strany uvědomily, bylo již pozdě.

Únor roku 1948 tak byl ve svém důsledku pouhým završením politického vývoje nastartovaného již během druhé světové války prezidentem Benešem.

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

BENEŠ, Edvard. *Tři roky druhé světové války, projevy a dokumenty 1938-1942*. Londýn: Čechoslovák, 1942.

BENEŠ, Edvard. *Paměti: Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství*. Praha: Orbis, 1948.

BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Demokracie dnes a zítra*. 8. české vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1999. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 80-861-0708-6.

BERGER, Oldřich Eduard. *Velké dílo: Hospodářsko-politický profil československého znárodnění*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1946.

BROKLOVÁ, Eva, Josef TOMEŠ a Michal PEHR. *Agrárníci, národní demokraté a lidovci ve druhém poločase první Československé republiky*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2008. ISBN 978-80-86495-47-7.

ČEJKOVÁ, Viktória a Svatopluk NEČAS. *Pojišťovnictví*. 2., přeprac. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-3990-6.

ČORNEJ, Petr. *Dějiny českých zemí*. 3. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2003. ISBN 80-720-0760-2.

DVOŘÁKOVÁ, Tereza. *Prag-Film (1941–1945). V průniku protektorátní a říšské kinematografie*. Praha: Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2002.

FAFL, Zdeněk. *Znárodnění průmyslu bank a pojišťoven*. Praha: Čes. společnost národohospodářská, 1946.

FAJMON, Hynek, Stanislav BALÍK a Kateřina HLOUŠKOVÁ. *Dusivé objetí historické a politologické pohledy na spolupráci sociálních demokratů a komunistů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-158-1.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 6., aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-454-1.

HAVEL, Václav Maria. *Mé vzpomínky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993. ISBN 80-710-6026-7.

JECH, Karel a Karel KAPLAN. *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: dokumenty*. 2. opr. a dopl. vyd. Brno: Doplněk, 2002.

JECH, Karel. *The Czechoslovak economy 1945-1948*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1536-5.

KAPLAN, Karel. *Znárodnění a socialismus*. Praha: Práce, 1968.

KAZIMOUR, Jan. *Hospodářský vývoj Československa*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1980.

KOČIAN, Jiří a Vít SMETANA. *Květnové volby 1946 - volby osudové?: Československo před bouří*. Praha: Pro Nadační fond angažovaných nestraníků vydalo nakl. Euroslavica, 2014. Prostopravdy. ISBN 978-80-87825-09-9.

KOSATÍK, Pavel. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha: Mladá fronta, 2010. ISBN 978-80-204-2373-3.

Košický vládní program: Program nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků. Praha: Svoboda, 1984.

KNAPP, Viktor a Jiří HROMADA. *Národní správa a vrácení majetku z národní správy*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946.

KNAPP, Viktor, Miloslav ŠTASTNÝ a Jiří HROMADA. *O národní správě: dekret presidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1945.

KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. *Osvobozené Československo očima britské diplomacie: (zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945)*. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1849-4.

KUKLÍK, Jan a kol. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

KUKLÍK, Jan. *Mýty a realita tzv. "Benešových dekretů": dekrety prezidenta republiky 1940-1945*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-720-1352-1.

KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-87284-12-4.

KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-721-5055-3.

LHOTA, Václav. *Znárodnění v Československu 1945-1948*. Praha: Svoboda, 1987.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-39-4.

MALÝ, Karel a Ladislav SOUKUP, ed. *Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0863-4.

MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. Přeložil Helena BEGUIVINOVÁ. Praha: Argo, 2016. Ecce homo. ISBN 978-80-257-1895-7.

MAŘICA, Jan. *Od Československé národní demokracie k Národnímu sjednocení*. Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018. ISBN 978-80-210-9092-7.

MOTL, Stanislav. *Mraky nad Barrandovem*. Praha: Rybka, 2006. ISBN 80-861-8251-7.

NEŠPOR, Zdeněk. *Komentář k dekretu presidenta republiky ze dne 19. května 1945*.

NEŠPOR, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*. Praha: Tiskové podniky Ústředního svazu čs. průmyslu, 1948.

NOHOVCOVÁ, Ladislava, Petr MAZNÝ a Milan ŠRÁMEK. *150 let společnosti Škoda ve fotografiích a dokumentech: 150 years of Škoda in photographs and documents*. Plzeň: Starý most, 2009. ISBN 978-80-87338-00-1.

ONDROUŠEK, Slavoj. *30. výročí znárodnění čs. kinematografie 1945-1975: Sborník dokumentů z r. 1975*. Praha: Čs. filmový ústav, 1976.

PITHART, Petr, VENCLÍK, Jan, ed. *Proměny střední Evropy: sborník studentských textů*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2017. ISBN 978-80-87975-74-9.

PRŮCHA, Václav. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2009. ISBN 978-80-7239-228-5.

PRŮCHA, Václav, Rudolf OLŠOVSKÝ a kol. *Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1955*. Praha: Svoboda, 1969.

Sbírka rozhodnutí nejvyšších soudních stolic republiky Československé: Rozhodnutí nejvyššího soudu ve věcech civilních. Roč. XXVII, sešit 1. Praha: JUDr. Václav Tomsa, Právnické nakladatelství, 1947.

SELTENREICH, Radim a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 3., upr. vyd. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-54-7.

STUHLÝ, Bohuslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění v průmyslu potravinářském*. roč. VII, č. 11-12. Praha: Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1946.

TOMÁŠEK, Dušan. *Vláda emigrantů: duben–listopad 1945*. Praha: Epoque, 2009. ISBN 978-80-7425-018-7.

TRNEC, Miloslav. *Nové zákony a nařízení Československé republiky. Znárodnění dolů a některých průmyslových podniků*. roč. VII, č. 11-12. Praha: Právnické nakladatelství a knihkupectví V. Linhart, 1946.

VALENTOVÁ, Vendulka. *Vývoj právní formy Škodových závodů v Plzni v letech 1859 – 1946*. Praha: Disertační práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2015.

ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2062-6.

2. Seznam použitých internetových zdrojů

ČERNÁ, Michaela a Karel HRUBEŠ. Benešovy dekrety jsou vyhaslé, tvrdil Zeman v minulosti. In: *LIDOVKY.cz* [online]. 20.1.2013 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/benesovy-dekrety-jsou-vyhasle-tvrdil-zeman-v-minulosti.A130119_223059_in_domov_mc

Česká strana sociálně demokratická: 5. Hamplovské období: Od krize ke konsolidaci a dalšímu vzestupu (1920-1938). *Web.archive.org* [online]. [cit. 2020-11-28]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20080413132259/http://www.cssd.cz/o-nas/s10252/a10261.html>

Dekret. *Iuridictum.pecina.cz* [online]. [cit. 2020-11-18]. Dostupné z: <https://iuridictum.pecina.cz/w/Dekret>

Executive Orders. *Federal Register* [online]. [cit. 2020-11-19]. Dostupné z: <https://www.federalregister.gov/presidential-documents/executive-orders>

Historie filmové tvorby na Barrandově. *Barrandov studio* [online]. [cit. 2021-02-09]. Dostupné z: <https://www.barrandov.cz/clanek/historie/>

Veřejný rejstřík a Sbírka listin [online]. [cit. 2021-02-18]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/ui/rejstrik>

3. Vybrané právní předpisy

Zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se uvádí trestní řád

Zákon č. 30/1878 ř. z., jenž se týče vyvlastňování k účelu stavění železnic a provozování jízdy po nich

Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky

Zákon č. 144/1920 Sb. z. a n., o závodních a revírních radách při hornictví

Zákon č. 330/1921 Sb. z. a n., o závodních výborech

Ústavní dekret č. 1/1940 Úř. věst. čsl., o ustanovení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení ČSR

Ústavní dekret č. 2/1940 Úř. věst. čsl., o prozatímním výkonu moci zákonodárné

Ústavní dekret č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku

Dekret č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

Dekret č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa

Dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech

Dekret č. 28/1945 Sb., o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci

Nářízení vlády č. 31/1945 Sb., jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku

Dekret č. 50/1945 Sb., o opatřeních v oblasti filmu

Dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského

Dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank

Dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven

Dekret č. 104/1945 Sb., o závodních a podnikových radách

Dekret č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy

Dekret č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti

Nářízení Slovenské národní rady č. 50/1945 Sb. n. SNR, o národní správě

Nářízení vlády č. 6/1946 Sb., kterým se vydává Statut národních podniků průmyslových

Vyhláška ministra vnitra č. 11/1946 Sb., o otištění smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik, podepsané v Moskvě dne 12. prosince 1943

Ústavní zákon č. 57/1946 Sb., kterým se schvalují a prohlašují za zákon dekrety presidenta republiky

Nářízení vlády č. 77/1946 Sb., kterým se vydává Statut národních podniků potravinářských

Zákon č. 128/1946 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vcházejících

Nařízení Slovenské národní rady č. 56/1947 Sb. n. SNR, o opatřeních v oblasti filmu na Slovensku
Nařízení vlády č. 72/1948 Sb., o zřízení a organizaci státního podniku "Československý státní film"

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Vyhláška ministra zahraničních věcí č. 105/1963 Sb., o Protokolu o prodloužení platnosti Smlouvy o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik ze dne 12. prosince 1943

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, v platném znění

Ústava Ruské federace přijatá všelidovým hlasováním 12. 12. 1993

Zákon č. 491/2001 Sb., o volbách do zastupitelstev obcí a o změně některých zákonů, prezident republiky vyhlašuje volby do zastupitelstev obcí

Zákon č. 184/2006 Sb., o odnětí nebo omezení vlastnického k pozemku nebo ke stavbě (zákon o vyvlastnění)

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich

Znárodňovací dekrety prezidenta republiky

Abstrakt

Tato diplomová práce přináší ucelené pojednání o znárodňovacích dekretch prezidenta republiky, a s tím související první vlnou znárodnění v Československu. Tato první vlna znárodnění se uskutečnila jen několik měsíců po konci druhé světové války.

Primárním cílem této práce je důkladná analýza znárodňovací legislativy první etapy znárodnění, přičemž je kladen důraz na její historické kořeny, a to zejména s ohledem na roli osoby prezidenta Edvarda Beneše.

V rámci práce jsou nejprve vysvětleny základní pojmy související se znárodněním, čímž je vytvořen nezbytný teoretický základ pro části následující.

V druhé části jsou podrobně zkoumány historické souvislosti, které daly vzniknout samotné ideji a koncepci znárodnění. Zvláštní prostor je v této části věnován klíčové osobě československé exilové politiky a současně prezidentovi Benešovi.

Třetí až sedmá část tvoří samotné jádro předkládané diplomové práce. V těchto částech jsou podrobně rozebírány vlastní znárodňovací dekrety prezidenta republiky. Do této kategorie prezidentských dekretů patří celkem pět předpisů – dekret č. 50/1945 Sb. o opatřeních v oblasti filmu, dekret č. 100/1945 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, dekret č. 101/1945 Sb., o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, dekret č. 102/1945 Sb., o znárodnění akciových bank a dekret č. 103/1945 Sb., o znárodnění soukromých pojišťoven. Pozornost je věnována procesu přijímání těchto dekretů, jakož i jejich samotnému znění a provádění znárodnění v příslušných oblastech (tj. filmový průmysl, klíčový průmysl, potravinářství, bankovníctví a pojišťovnictví).

Osmá část se pokouší o shrnutí celkových ekonomických výsledků znárodnění, na které plynule navazuje kapitola, jež zkoumá politické dopady, které provedení znárodnění přineslo.

Závěr přináší shrnutí předchozích osmi částí a úvahu autora nad fenoménem znárodnění, a to jeho místem v rámci politického, hospodářského a společenského systému tehdejšího Československa.

Klíčová slova: znárodnění, dekrety, Československo

Nationalization decrees of the President

Abstract

This diploma thesis brings a comprehensive treatise on the nationalization decrees of the President of the Republic, and the related first wave of nationalization in Czechoslovakia. This first wave of nationalization took place just a few months after the end of World War II.

The primary goal of this work is a thorough analysis of the nationalization legislation of the first stage of nationalization, with emphasis on its historical roots, especially with regard to the role of the person of President Edvard Beneš.

The thesis first explains the basic concepts related to nationalization, which creates the necessary theoretical basis for the following parts.

The second part examines in detail the historical context that gave rise to the very idea and concept of nationalization. A special space in this section is devoted to a key person in Czechoslovak exile politics and at the same time to President Beneš.

The third to seventh part forms the very core of the submitted diploma thesis. In these sections, the President's own nationalization decrees of the Republic of the Republic are analyzed in detail. This category of presidential decrees includes a total of five regulations – Decree No. 50/1945 Coll. on measures in the field of film, Decree No. 100/1945 Coll., on the nationalization of mines and certain industrial enterprises, Decree No. 101/1945 Coll., on the nationalization of certain enterprises in the food industry, Decree No. 102/1945 Coll., on the nationalization of joint-stock banks and Decree No. 103/1945 Coll., on the nationalization of private insurance companies. Attention is paid to the process of adopting these decrees, as well as to their actual wording and the implementation of nationalization in the relevant areas (ie film industry, key industry, food industry, banking and insurance).

The eighth part attempts to summarize the overall economic results of nationalization, which is followed by a chapter examining the political implications of nationalization.

The conclusion brings a summary of the previous eight parts and the author's consideration of the phenomenon of nationalization, namely its place within the political, economic and social system of the then Czechoslovakia.

Key words: nationalization, decrees, Czechoslovakia